Protagoras

Protagoras

PROTAGORAS

[sau Sofiştii, dialog endeictic1]

UN PRIETEN DE AL LUI SOCRATE SOCRATE HIPPOCRATES PROTAGORAS ALCIBIADE CALLIAS CRITIAS PRODICOS HIPPIAS

UN PRIETEN De unde vii Socrate? Nu-i aşa că iar ai fost să vînezi graţiile lui Alcibiade?2 Ce-i drept, şi mie, văzîndu-l deunăzi, mi s-a părut tot frumos şi ca bărbat. Zic bărbat, căci între noi fie vorba, Socrate, arc de acum barbă în toată legea.

SOCRATE Şi ce dacă are? Tu nu eşti oare de acord cu Homer care spunea că cea mai frumoasă vîrstă e aceea cînd mijeşte barba, întocmai aşa cum e la Alcibiade?

PRIETENUL Ei bine, şi acum? Vii de la el? Cum se poartă cu tine?

SOCRATE Bine. Cel puţin aşa mi s-a părut mie, mai ales astăzi: a vorbit mult în favoarea mea, venindu-mi în ajutor. Chiar de la el vin acum. Dar vreau să-ţi spun ceva curios: deşi era de faţă, de mai multe ori nu i-am dat nici o atenţie, ba chiar în cîteva rînduri am uitat de-a binelea de el.

PRIETENUL Ce s-o fi întîmplat între tine şi el? De bună seamă că nu te-ai putut întîlni cu altcineva mai frumos decît el în această cetate.

SOCRATE Ba da; şi încă cu cineva mult mai frumos.

PRIETENUL Ce spui? E cetăţean de-al nostru sau străin?

SOCRATE Străin.

PRIETENUL De unde e?

SOCRATE Din Abdera.

PRIETENUL Şi ţi s-a părut aşa de frumos străinul încît să spui că-l întrece pe fiul lui Clinias?3

SOCRATE Cum să nu-mi pară, o prea bunule, mai frumoasă culmea iscusinţei?

PRIETENUL Te-ai întîlnit dar cu cineva iscusit, Socrate?

SOCRATE Cu cel mai iscusit bărbat din vremea noastră, dacă recunoşti că Protagoras4 este cel mai iscusit.

PRIETENUL O! Ce spui? ... Protagoras a venit aici?

SOCRATE Ba încă de vreo trei zile.

PRIETENUL Şi tocmai te-ai văzut cu el înainte de a veni încoace?

SOCRATE Stăturăm chiar de vorbă, spunîndu-ne şi aflînd foarte multe lucruri unul de la altul.

PRIETENUL De ce nu ne povesteşti şi nouă întîlnirea, dacă nimic nu te reţine; uite aşază-te aici, în locul acestui sclav.

SOCRATE Bucuros; vă voi fi chiar recunoscător dacă mă veţi asculta.

PRIETENUL Şi noi ţie, dacă ne vorbeşti.

SOCRATE Atunci recunoştinţa va fi reciprocă. Dar ascultaţi. Noaptea trecută, spre zori, mă pomenesc că vine Hippocrates, fiul lui Apollodor5 şi fratele lui Phason, şi începe să-mi bată în poartă cu bastonul, mai mai s-o spargă; apoi, după ce îi deschise cineva, dădu buzna înăuntru strigînd în gura mare: „Socrate eşti treaz sau dormi?" Eu, cunoscîndu-i glasul, mi-am zis: ăsta-i Hippocrates. „Nu cumva aduci vreo veste rea?" — „Nicidecum", zise el, „am doar veşti bune". — „Bine", am zis eu, „atunci spune ce este şi pentru ce ai venit aşa cu noaptea-n cap?" — „A venit Protagoras", zise el stînd în picioare lîngă mine. — „De ieri, am zis eu. Tu abia acum ai aflat?". —„Ei! Pe toţi zeii! Aseară", zise el. Şi bîjbîind după scăunel se aşeză la picioarele mole şi spuse: „într-adevăr aseară, după ce m-am întors foarte tîrziu de la Oenoe6. Căci mi-a fugit Satyros, sclavul, şi tocmai vroiam să viu să-ţi spun că pornesc în urmărirea lui, dar m-am luat cu alte trebi şi am uitat de asta. Deci, după ce am sosit şi am luat masa şi eram gata de a merge la culcare, fratele meu îmi spune aşa într-o doară că a venit Protagoras. M-am gîndit atunci să dau îndată fuga pînă la tine, dar mi s-a părut că era prea tîrziu, apoi somnul m-a cuprins îndată din cauza ostenelii, dar de cum m-am sculat am pornit încoace". Iar eu cunoscîndu-i avîntul şi rîvna, i-am zis: „Ei, şi ce? Ţi-a făcut oare vreun rău Protagoras?", iar el zise rîzînd: „Pe toţi zeii, Socrate, e nedrept pentru că el singur este om iscusit iar de mine nici nu-i pasă". „Pe Zeus", am zis eu, „dacă i-ai da bani, l-ai îndupleca şi te-ar face şi pe tine iscusit" — „O! Zeus şi voi ceilalţi zei! De-ar depinde numai de asta, zise el, nu i-aş cruţa nici pe ai mei, nici pe ai prietenilor; dar tocmai pentru asta am venit, ca să vorbeşti cu el pentru mine. Căci eu sînt şi mai tînăr şi nici nu l-am mai văzut vreodată pe Protagoras, nici nu l-am mai auzit: eram abia un copil rîndul trecut cînd a mai fost el pe aici7. Dar toată lumea, Socrate, îl laudă pe omul acesta şi spune că e cel mai iscusit la vorbă; de ce să nu mergem la el ca să-l prindem acasă? După cîte am auzit a tras la Callias8, fiul lui Hipponicos, hai deci să mergem". Iar eu i-am zis : „Să nu mergem încă

acolo, dragul meu, căci este prea de dimineaţă; mai bine să ne ducem în curte şi să aşteptăm acolo, plimbîndu-ne, pînă se face lumină; după aceea să mergem. Căci Protagoras stă destul de mult acasă, încît ai încredere că îl vom găsi negreşit acolo".

După acestea sculîndu-ne, ne-am dus în curte. Iar eu vrînd să-l pun la încercare pe Hippocrates, l-am privit scrutător şi l-am întrebat zicînd : „Ia spune-mi Hippocrates, fiindcă ai de gînd să te duci la Protagoras, să-i oferi bani ca să te primească, la cine îţi închipui că te duci şi ce înrîurire va avea asupra ta? Dacă, de pildă, ducîndu-te la tizul tău Hippocrates din Cos9, care face parte dintre Asclepiazi, cu gîndul să-i plăteşti pentru învăţătura ce ţi-ar da-o, cineva te-ar întreba: «Spune-mi, o! Hippocrates, vrînd să-i plăteşti lui Hippocrates, ce calitate a lui ai în vedere?» Ce-ai răspunde?" — „Aş răspunde că am în vedere calitatea lui de medic", zise el. — „Iar tu ce urmăreşti să devii?" — „Să devin medic" — Dar dacă te-ai duce la Polyclet Argianul10 sau la Fidias Atenianul11, cu gîndul să le plăteşti pentru învăţătură, întrebîndu-te cineva: «Ce sînt Polyclet şi Fidias cărora ai de gînd să le dai aceşti bani?» Ce ai răspunde?" — „Aş spune că sînt sculptori". — „Iar tu însuţi ce urmăreşti să devii?" — „E limpede : să devin sculptor". — „Aşa e, am zis eu ; mergînd deci la Protagoras, eu şi cu tine, vom fi gata să-i plătim pentru a-ţi da învăţătură, dacă vor ajunge banii noştri, ca să-l înduplecăm; dacă nu, vom pune la bătaie şi banii prietenilor. Dacă acum cineva văzînd la noi atîta rîvnă ne va întreba: «Spuneţi-mi Socrate şi tu, Hippocrates, ce e Protagoras acesta, căruia aveţi de gînd să-i daţi banii?» Ce i-am răspunde? Ce alt nume auzim că i se dă lui Protagoras, aşa cum lui Fidias i se dă acela de sculptor sau lui Homer acela de poet; auzim oare ceva corespunzător în ceea ce-l priveşte pe Protagoras?" — „Se spune despre el că este sofist", zise el. — „Aşadar pentru că e sofist mergem la el şi-l plătim, nu?" — „Desigur". — „Dar dacă cineva te-ar mai întreba apoi şi acest lucru: «Ce urmăreşti să devii tu însuţi mergînd la Protagoras?» El însă roşind, căci de acum se luminase destul de bine ca să se poată vedea, zise: „Dacă e să ne luăm după cele spuse mai înainte, e limpede că urmăresc să devin sofist". Atunci eu i-am zis: „în numele zeilor! Oare nu ţi-ar fi ruşine să te prezinţi înaintea grecilor ca sofist?" — „Ba da, Socrate, dacă trebuie să spun exact ceea ce gîndesc". — „Dar nu cumva, Hippocrates, socoteşti că învăţătura pe care o

vei primi tu de la Protagoras, nu va fi de acest fel, ci crezi poate că va fi ca aceea pe care ai primit-o de la grămătic şi de la citharist şi de la pedotrib? Căci tu ai învăţat cu fiecare din aceştia nu pentru meşteşug, ca să-ţi faci o meserie din asta, ci pentru educaţia şi cultura ta generală, aşa cum îi şade bine oricărui om şi îndeosebi omului liber". — „înclin foarte mult să cred, zise el, că învăţătura primită de la Protagoras va fi mai degrabă de celălalt fel".

— „Ştii aşadar ce eşti pe cale să faci, sau nu ştii?", am zis eu. - „Adică ce?" — „Că eşti gata să-ţi dai sufletul pe mîna unui sofist cum îi zici tu; dar m-aş mira să ştii ce-i acela un sofist. Iar dacă nu ştii acest lucru, nu ştii nici cui îţi încredinţezi sufletul, adică dacă îl dai pe mîini bune sau rele". — „Cred totuşi că ştiu", zise el. — „Spune atunci ce crezi că este sofistul?" — „Eu socot, spuse el, după cum arată şi numele, că este cunoscătorul unor meşteşuguri"12. — „Bine", am zis eu, „dar acest lucru se poate spune şi despre zugravi şi despre zidari, anume că ei sînt cunoscătorii unor meşteşuguri. Dar dacă cineva ne-ar întreba: «Ce fel de meşteşuguri cunosc zugravii?», i-am răspunde că e vorba de acelea care ajută la pictarea chipurilor, şi aşa mai departe. Dacă însă ne-ar întreba următorul lucru: «Ce fel de meşteşuguri cunoaşte sofistul?», ce i-am răspunde? Ce ştie el să facă?" — ,,Ce altceva am putea spune despre el, Socrate, decît că se pricepe să te facă vorbitor iscusit?" — „Poate că am spune ceva adevărat, am zis eu, dar nu pe deplin satisfăcător, căci răspunsul nostru mai cere încă o întrebare şi anume: despre ce te face sofistul să vorbeşti cu iscusinţă? De pildă citharistul te face să vorbeşti cu iscusinţă despre meşteşugul la care se pricepe el, adică despre cîntatul la cithară, nu-i aşa?" — „Da" — „Ei bine, atunci sofistul despre ce te face să vorbeşti cu iscusinţă? Nu e oare limpede că despre acel lucru la care se pricepe el însuşi?" — „Fireşte" — „Ei bine, atunci ce este acel lucru la care sofistul se pricepe el însuşi foarte bine şi la care îl face priceput şi pe ucenic?" — „Pe Zeus! Nu mai ştiu ce să-ţi răspund", zise el.

Iar eu am zis după aceasta : „Atunci ştii la ce primejdie eşti pe cale să-ţi expui sufletul? Cu siguranţă că dacă era vorba să-ţi încredinţezi trupul cuiva, fiind în cumpănă binele sau răul lui, te-ai fi gîndit mult dacă să i-l încredinţezi sau nu; de bună seamă ai chema la sfat prietenii şi rudele, cercetînd zile-n şir; dar cînd e

vorba de suflet, care e mult mai de preţ decît trupul, şi de care depind toate ale tale, fie în bine, fie în rău, după cum este el bun sau rău, despre acesta nu te sfătuieşti nici cu tatăl tău, nici cu fratele tău, nici cu vreunul din noi, prietenii tăi, dacă e bine sau nu să-ţi dai sufletul pe mîna acestui străin de curînd sosit, ci după cum spui chiar tu, aflînd de el abia aseară, ai venit cu noaptea-n cap şi fără să discuţi sau să te sfătuieşti dacă trebuie sau nu să te încredinţezi lui, eşti gata să cheltuieşti banii tăi şi ai prietenilor, ca şi cum ai şti dinainte că Protagoras merită toată încrederea, fără să-l fi cunoscut, după cum recunoşti chiar tu, şi fără să fi stat vreodată de vorbă cu acela pe care îl numeşti sofist; iar despre ce-i aia un sofist, adică unul ca acela căruia eşti pe cale să te încredinţezi, nu prea pari a şti nimic".

După ce mă ascultă, el zise: „Aşa e, Socrate, după cum spui tu". — „Dar nu cumva, Hippocrates, sofistul este un fel de negustor sau traficant de mărfuri din care se hrăneşte sufletul? Mie cel puţin cam aşa mi se pare". — „Dar sufletul se hrăneşte cu ceva, Socrate?" — „Desigur! Cu învăţături", am zis eu. „Şi să luăm seama ca nu cumva sofistul să ne înşele lăudînd cele ce vinde, aşa cum fac cei ce vînd hrana pentru trup, negustorii mai mari sau mai mici. Căci aceştia, neştiind ce e bun şi ce e rău pentru trup, dintre mărfurile pe care le aduc, atunci cînd le vînd, le laudă pe toate deopotrivă, iar cumpărătorii lor sînt la fel de neştiutori, afară de cazul că vreunul dintre ei se întîmplă să fie instructor de gimnastică sau medic. Tot astfel şi cei care răspîndesc diferite învăţături prin cetăţi, vînzîndu-le ca pe o marfă şi făcînd negustorie, laudă întotdeauna celui doritor să ia, toate cele ce au de vînzare; dar adesea, o! bunule, nu ştiu nici ei ce e bun şi ce e vătămător pentru suflet, din cele ce vînd. La fel şi cei care cumpără de la ei, dacă nu cumva se întîmplă ca vreunul să se priceapă la îngrijirea sufletului. Prin urmare, dacă se întîmplă să ştii ce e bun şi ce e rău dintre acestea, atunci poţi cumpăra în deplină siguranţă învăţături de la Protagoras sau de la oricare altul; dacă nu, ai grijă, dragul meu, să nu te pui în primejdie jucînd la zar lucrurile cele mai de preţ. Căci mult mai mare este pericolul la cumpărarea învăţăturilor decît la cumpărarea alimentelor. într-adevăr, cel care cumpără alimente şi băuturi de la băcan şi precupeţ are posibilitatea să le ia în alte vase şi mai înainte de a le primi în corp, mîncînd sau bînd, are libertatea să le pună de-o parte acasă şi să se sfătuiască

chemînd pe cineva care se pricepe la ceea ce e bun de mîncat sau de băut şi ce nu, şi în ce cantitate şi cînd; astfel încît cumpărarea lor nu e însoţită de mari primejdii. învăţăturile însă, nu poţi să le treci în alt vas, ci neapărat, după cc a dat banii, cel care a luat învăţătura chiar în sufletul său şi a asimilat-o se duce fie păgubit, fie folosit. Aşadar pe acestea se cuvine să le cercetăm şi împreună cu cei mai vîrstnici decît noi; căci noi sîntem încă prea tineri pentru a lămuri un lucru aşa de însemnat. Acum însă, după cum o pornisem, să mergem să-l ascultăm pe om, apoi după ce-l vom fi ascultat să discutăm şi cu alţii, căci aici se află nu numai Protagoras, ci şi Hippias din Elis13; cred că se află şi Prodicos din Ceos14, precum şi mulţi alţi oameni pricepuţi.

Gîndind că aşa este potrivit, plecarăm. Cînd am ajuns în pridvor, ne-am oprit pe loc să discutăm despre ceva ce se ivise în conversaţia de pe drum. Deci ca să nu rămînă lucrul neterminat şi ca să intrăm cu discuţia încheiată, oprindu-ne în pridvor am discutat, pînă ce am căzut de acord unul cu altul. După cîte cred, portarul, un eunuc, ne-a auzit şi pesemne plictisit de cei care tot veneau în casă datorită mulţimii sofiştilor, după ce băturăm la uşă, ne deschise şi văzîndu-ne, a zis: „Ei! Nişte sofişti! N-are timp". Şi îndată, împingînd uşa cu amîndouă mîinile cît putea de tare, o închise. Dar noi am bătut din nou iar el, fără să deschidă, ne zise în chip de răspuns: „Ei! Voi ăia de colo! N-aţi auzit că n-are timp?" — „Dar, prietene, zic eu, nu venim la Callias, nici nu sîntem sofişti. Ci fii pe pace, am venit pentru că trebuie să-l vedem neapărat pe Protagoras! Anunţă-ne dară". Cu greu omul ne deschise în cele din urmă uşa.

De cum intrarăm, l-am zărit pe Protagoras plimbîndu-se în vestibul; împreună cu el se plimbau, de o parte a lui, Callias, fiul lui Hipponicos şi fratele său după mamă, Paralos fiul lui Pericle15, şi Charmides16, fiul lui Glaucon, de partea cealaltă aflîndu-se celălalt fiu al lui Pericle, Xantippos şi Philippides17, fiul lui Philomelos, precum şi Antimiros18 din Mende care este cel mai renumit dintre discipolii lui Protagoras şi se pregăteşte să devină sofist de meserie. în urma acestora veneau alţii care se ţineau după ei ascultînd cele ce se vorbeau; o mare parte păreau străini, pe care îi strîngea Protagoras de prin toate cetăţile pe care le cutreieră, vrăjindu-i cu glasul său întocmai ca Orfeu19, iar ei fermecaţi se luau după glasul său. Erau în

cortegiu şi cîţiva localnici. Privind acel cortegiu, eu unul mă încîntam nespus văzînd cît de frumos manevrau ferindu-se să stea vreodată în calea lui Protagoras ca să nu-l împiedice la mers, ci după ce se întorcea împreună cu cei de lîngă el, ceilalţi din urmă se dădeau la o parte frumos şi în rînduială, apoi ocolind veneau mereu în spate în chipul cel mai desăvîrşit.

Aşa cum ar spune Homer, „Văzut-am apoi"20 pe Hippias din Elis şezînd pe un jilţ în cealaltă parte a sălii. în jurul lui, pe bănci, şedeau Eriximachos21, fiul lui Acumenos, Phaidros22 din Myrrinus şi Andron23, fiul lui Androtion, iar dintre cei străini nişte concetăţeni de-ai lui şi alţi cîţiva. Păreau că discută despre natură şi că-l întreabă pe Hippias diferite chestiuni de astronomie, iar el stînd în jilţ dădea fiecăruia în parte răspunsuri şi explicaţii la întrebări.

„L-am văzut chiar şi pe Tantalos"24; căci, într-adevăr, venise şi Prodicos din Ceos, dar era într-o cameră pe care Hipponicos o folosea mai mult ca magazie şi pe care acum, din cauza mulţimii oaspeţilor, Callias o golise şi le-o pusese la dispoziţie. Prodicos stătea încă în pat, înfăşurat în blăni şi velinţe destul de multe la număr, pe cît se părea. Aproape de el, pe paturile învecinate, erau culcaţi Pausanias25 din cartierul Cerameicos26 şi împreună cu el un băiat încă tînăr, şi, după cîte cred eu, cu o fire deosebit de înzestrată în toate privinţele, iar la înfăţişare foarte frumos. Mi s-a părut a fi auzit că numele lui este Agathon27 şi nu m-aş mira dacă s-ar întîmpla să fie favoritul lui Pausanias. Acesta era tînărul, apoi veneau cei doi Adeimantos28, unul al lui Kepis şi altul al lui Leucolophides şi păreau că mai sînt şi alţii. Despre ce vorbeau, eu unul nu mi-am putut da seama de afară, deşi eram foarte curios să-l aud pe Prodicos : mi se părea că e nemaipomenit de priceput la toate şi că are ceva divin în el. Dar fiindcă vocea sa era foarte gravă se producea în cameră un vuiet în care nu se mai distingea ce spune.

Tocmai intraserăm, cînd în urma noastră sosi şi frumosul Alcibiade, aşa cum îi spui tu şi eu încuviinţez, împreună cu Critias29, fiul lui Calaischros.

După ce am intrat, zăbovirăm încă niţel privind în jur uimiţi de toate acestea; apoi ne-am îndreptat către Protagoras, iar eu am zis: — „O! Protagoras, iată am venit la tine cu Hippocrates acesta". — „Voiţi să stăm de vorbă singuri sau de faţă cu ceilalţi?", răspunse el. — „Nouă ne e tot una. După ce vei afla

pentru ce am venit, o să hotărăşti singur" — „Care-i acel lucru pentru care aţi venit?" — „Hippocrates acesta este din partea locului, fiu al lui Apollodor, aparţine unei case mari şi înstărite; în ceea ce priveşte înzestrarea, pare că s-ar putea măsura cu oricare dintre cei de-o vîrstă cu el. După cîte cred, doreşte să ajungă cineva în cetate şi socoate că acest lucru i-ar putea reuşi cel mai bine, dacă tu te-ai ocupa de el; acum e rîndul tău să hotărăşti dacă crezi că se cuvine să stai de vorbă despre acestea numai cu noi sau de faţă cu ceilalţi". — „Drept chibzuieşti, Socrate, şi cîtă grijă ai pentru mine", zise el. „Căci străinul care cutreieră cetăţi mari şi convinge pe cei mai buni dintre tineri să părăsească legăturile strînse pe care le aveau cu alţii, fie ei compatrioţi sau străini, mai vîrstnici sau mai tineri, şi-i determină să vină la el în nădejdea că vor spori în virtute datorită legăturii cu el, cel ce face, zic, unele ca acestea trebuie să se păzească: într-adevăr, nu-s de neluat în seamă pizma care se iscă pentru acestea, duşmăniile şi uneltirile de tot felul. Eu unul susţin că meşteşugul sofisticii este vechi dar cei care l-au mînuit mai înainte vreme, temîndu-se de pizma ce şi-ar fi atras-o de pe urma lui, au recurs la diferite tertipuri şi l-au tăinuit, unii prin poezie, ca Homer şi Hesiod şi Simonide30, alţii prin ritualuri şi profeţii, ca adepţii lui Orfeu şi Musaios31; alţii, după cîte văd, s-au folosit chiar şi de gimnastică, spre exemplu Iccos din Tarent precum şi Herodicos din Selymbria, odinioară stabilit la Megara, contemporan cu noi, sofist de mîna-ntîi. Din muzică şi-a făcut pavăză Agathocle, compatriotul vostru, fiind mare sofist la fel ca şi Pythocleides din Ceos şi mulţi alţii. Aceştia toţi, după cum spun, temîndu-se de pizmă, s-au folosit de acele meşteşuguri ca de o perdea. Eu însă nu sînt de acord cu toţi aceştia; socotesc că nu au obţinut ceea ce doreau. Nu au putut rămîne necunoscuţi celor puternici de prin cetăţi, pentru care au fost de fapt născocite aceste tertipuri, apoi, ca să spunem lucrurilor pe nume, mulţimea de rînd nu pricepe nimic, ci preamăreşte în cor ceea ce i se spune de către aceştia. Deci dacă cineva, încercînd să fugă, nu ar reuşi acest lucru, dîndu-se de gol, însăşi încercarea ar fi o dovadă de multă sminteală şi în chip negreşit şi-ar atrage mai multă duşmănie din partea oamenilor, căci pe lîngă celelalte l-ar mai socoti şi şmecher. Aşadar, eu am urmat un drum cu totul contrar acestora şi recunosc că sînt sofist şi că învăţ pe oameni, socotind că aceasta este o cale mai bună

pentru a mă păzi decît prima, adică mai curînd să recunosc decît să tăgăduiesc. Afară de aceasta mai iau şi alte măsuri, astfel încît, să nu zic într-un ceas rău, n-am avut nici un necaz din pricină că recunosc că sînt sofist. Iată că deja sînt cîţiva ani bunişori de cînd practic acest meşteşug, căci în totul am mulţi la număr. După vîrstă aş putea fi tată oricăruia dintre voi. Aşadar, îmi este peste măsură de plăcut, dacă vreţi, să discutăm despre toate acestea de faţă cu toţi cei cc sînt înăuntru".

Eu însă, bănuind că vrea să-i arate atît lui Prodicos cît şi lui Hippias că am venit de dragul lui şi să se fălească faţă de ei, am zis: „Ce ar fi să-i chemăm pe Prodicos şi pe Hippias ca şi pe cei dimpreună cu dînşii ca să asculte şi ei?" — „Foarte bine", zise Protagoras. — „Nu vreţi să pregătim o încăpere în care să puteţi discuta şezînd?", zise Callias. Părerea a fost bine primită iar noi toţi bucurîndu-ne la gîndul că vom asculta nişte oameni iscusiţi ne-am luat bănci şi paturi şi le-am aşezat lîngă Hippias, căci acolo erau bănci de mai-nainte. în acest timp au sosit Callias şi Alcibiade, aducîndu-l pe Prodicos, pe care-l sculaseră din pat, şi pe cei dimpreună cu dînsul.

După ce ne-am aşezat cu toţii, Protagoras zise: „Acum, că sînt şi aceştia de faţă, ar fi potrivit să repeţi, Socrate, cele ce-mi spuneai mai înainte în privinţa acestui tînăr". Iar eu am zis : „Deschid vorba ca şi mai înainte, Protagoras, spunînd motivele venirii noastre. Hippocrates acesta se întîmplă să fie foarte dornic de a te cunoaşte. Ar fi bucuros să afle, spune el, ce foloase va avea intrînd în relaţii cu tine. Atît am avut de spus". Apoi Protagoras, luînd cuvîntul, a zis: „O! tinere, dacă vei sta în preajma mea, îţi va fi dat încă din prima zi în care vom fi împreună, să te întorci acasă mai bun decît erai, la fel şi în ziua următoare; în fiecare zi vei înainta din mai bine către mai bine". Dar eu auzind aceasta, am zis : „Protagoras, ceea ce spui nu-i deloc lucru de mirare, ci e foarte firesc de vreme cc şi tu, deşi eşti la o vîrstă înaintată şi eşti atît de priceput, dacă totuşi cineva te-ar învăţa ceva ce se întîmplă să nu cunoşti, ai deveni mai bun. Dar nu despre aceasta e vorba; ci să presupunem, de pildă, că Hippocrates acesta schimbîndu-şi îndată dorinţa ar vrea să facă cunoştinţă cu tînărul acela Zeuxip din Heraclea32, venit de curînd aci, şi, ducîndu-se la el, ar auzi şi de la el aceleaşi lucruri pe care le aude acum de la tine, anume că fiind în preajma lui în fiecare zi se va face mai bun şi va progresa;

punîndu-i această întrebare: «în ce privinţă zici că voi fi mai bun şi în ce voi progresa?», Zeuxip i-ar răspunde că în ceea ce priveşte pictura. Iar dacă s-ar duce la Orthagoras din Teba33, auzind aceleaşi lucruri pe care le aude şi de la tine, l-ar întreba în ce privinţă va deveni mai bun stînd pe lîngă el, acela i-ar răspunde că în ceea ce priveşte cîntatul la flaut. Aşa şi tu, Protagoras, spune tînărului acesta şi mie care pun următoarea întrebare în locul lui: «Hippocrates acesta, dacă intră în legătură cu Protagoras, chiar din ziua în care va fi împreună cu el, va pleca mai bun şi la fel se va întîmplă în fiecare din zilele ce vor urma, în ce lucru şi în care privinţă?» Iar Protagoras auzind de la mine acestea zise : „Te pricepi bine să pui întrebări, Socrate, iar eu mă bucur să răspund celor ce pun bine întrebările. într-adevăr, venind la mine Hippocrates nu va păţi la fel ca în cazul în care s-ar întîlni cu alt sofist. Căci ceilalţi îi plictisesc pe tineri; aceştia caută să scape de anumite discipline, iar sofiştii îi împing la ele împotriva voinţei lor, învăţîndu-i calculul şi astronomia şi geometria şi muzica — zicînd acestea a privit către Hippias — pe cînd venind la mine nu va învăţa despre alt lucru decît cel pentru care a venit. Iar învăţătura pe care o predau eu, este priceperea în cele gospodăreşti, sau modul cum şi-ar putea gospodări casa în chipul cel mai desăvîrşit, şi priceperea în treburile cetăţii, sau modul cum le-ar putea face faţă şi cu fapta şi cu cuvîntul în cele mai bune condiţii". — „Oare te înţeleg bine?", am zis eu. „Mi se pare că te referi la ştiinţa politicii şi promiţi să faci din oameni buni cetăţeni". — „Aceasta este însuşi lucrul pe care îl făgăduiesc, Socrate", zise el.

— „Ei! frumos meşteşug ai, dacă chiar îl ai cu adevărat;

n-aş dori însă să-ţi spun altceva decît ceea ce gîndesc. Eu unul nu credeam că acest lucru se poate învăţa dar dacă tu o spui nu pot să nu te cred. De ce socotesc că acest lucru nu se poate învăţa, nici nu poate fi transmis de către unii oameni altora, se cade s-o arăt. Eu consider că atenienii, ca şi ceilalţi greci, sînt oameni chibzuiţi. Deci văd că atunci cînd ne strîngem la sfat, dacă e vorba de construit ceva în cetate, sînt chemaţi ca sfetnici arhitecţii şi sînt consultaţi cu privire la construcţii; cînd e vorba de corăbii sînt chemaţi constructorii de corăbii şi tot aşa mereu cînd e vorba de lucruri ce pot fi învăţate şi deprinse; dacă însă încearcă să-i sfătuiască altcineva despre care ei cred că nu-i de meserie, chiar dacă acesta este foarte frumos şi bogat şi de

viţă nobilă, nici nu le trece prin gînd să-i primească sfatul, ci rîd şi fac larmă, pînă cînd cel ce făcea încercarea sau renunţă singur să mai vorbească fiind copleşit de zarvă sau e dat jos de la tribună şi scos afară de către arcaşi34 din porunca pritanilor35. Aşa procedează ei cînd e vorba de cele ce depind de meşteşug; dar cînd e vorba să delibereze despre organizarea cetăţii, se ridică şi îşi dă cu părerea atît dulgherul cît şi fierarul sau curelarul, negustorul sau armatorul, bogatul sau săracul, nobilul sau umilul, şi nimeni nu se miră de aceştia, ca mai înainte, pentru faptul că fără să fi învăţat de undeva şi fără să fi avut vreun dascăl încearcă să dea sfaturi; prin urmare e limpede că socotesc acest lucru cu neputinţă de învăţat. Nu numai în viaţa publică stau lucrurile aşa, ci şi în cea particulară; cei mai pricepuţi şi mai de ispravă dintre cetăţeni nu sînt în stare să le transmită celorlalţi virtutea pe care o au. Iată-l bunăoară pe Pericle, tatăl acestor tineri de colo; ceea ce depindea de dascăli i-a învăţat bine şi frumos; dar în cele ce este el priceput, nu-i instruieşte nici el însuşi, nici nu-i dă pe mîna altora, ci ei singuri umblă de colo pînă colo aşa ca vitele ce pasc slobode pe pajişte, doar doar vor da undeva peste virtute. Dacă vrei, să luăm pe Clinias36, fratele mai mic al lui Alcibiade acesta de aici, al cărui tutore, acelaşi Pericle, temîndu-se ca el să nu sufere influenţa rea a lui Alcibiade, l-a îndepărtat de el şi l-a încredinţat lui Ariphron37 ca să-l educe. Dar mai înainte de a se împlini şase luni, acesta l-a dat înapoi neavînd ce face cu el. Şi-ţi pot înşira încă mulţi alţii care fiind ei înşişi buni nu au putut face vreodată mai bun pe careva fie din rudeniile lor, fie dintre străini. Aşadar eu, Protagoras, ţinînd seamă de aceste lucruri nu cred că virtutea se poate învăţa, dar auzind cele ce spui tu mă clatin în această convingere, socotind că tu ştii multe, unele învăţate de la alţii, altele descoperite chiar de către tine. Deci dacă poţi să ne demonstrezi mai clar că virtutea se poate învăţa, nu pregeta, ci arată-ne". — „Dar nu preget, Socrate, zise el, ci doar stau în cumpănă dacă să fac demonstraţia istorisindu-vă un mit, ca unul mai vîrstnic ce vorbeşte unora mai tineri, sau să vă explic prin raţionament?" Mulţi din cei ce şedeau lîngă el i-au spus să facă expunerea aşa cum doreşte. — „Mi se pare atunci mai plăcut să vă povestesc un mit.

A fost o vreme cînd erau zei dar făpturi muritoare încă nu erau. Dar cînd a venit şi timpul potrivit pentru acestea, zeii le-au

plăsmuit sub pământ amestecînd pământ şi foc şi toate cîte se amestecă cu focul şi pământul. De vreme ce urma să le scoată în curînd la lumină, au pus pe Prometeu şi pe Epimeteu să le împodobească şi să le împartă daruri fiecăruia după cum se cuvine. Epimeteu îl rugă pe Prometeu să lase pe seama lui toată treaba. «La urmă, zise el, ai să vii să vezi ce-a ieşit». Şi înduplecîndu-l s-a pus pe lucru. Unora le-a dat putere, fără iuţeală, în timp ce pe cei mai slabi îi înzestră cu iuţeală; pe unii îi înarmă, celor ce le dădu o fire neajutorată le născoci un alt mijloc de scăpare. Celor hărăziţi să fie mici le dădu aripi ca să poată fugi sau le făcu parte de adăpost în pământ; pe cele mari însăşi mărimea le salva. Şi aşa împărţi şi celelalte daruri avînd în vedere o dreaptă împărţeală. Acestea le orîndui avînd grijă ca nici un neam să nu fie expus pieirii. După ce le dădu mijloace destule pentru a se apăra unele de altele se gîndi să le facă o pavăză faţă de schimbările de vreme rînduite de Zeus, îmbrăcîndu-le cu păr des şi cu piei groase în stare să le apere de frig şi de arşiţă şi ca să le fie fiecăruia aşternut natural atunci cînd se culcă. Pe unele le încălţă cu copite, pe altele le înzestră cu piei tari şi bătătorite. Apoi pregăti fiecăruia alt gen de hrană, unora din iarbă, altora din fructele copacilor, altora din rădăcini. Unora le rîndui să se hrănească cu carnea altor făpturi, acestora le dădu o înmulţire restrînsă; celor rînduite a servi ca hrană acestora, le-a dat o înmulţire îmbelşugată, asigurîndu-le supravieţuirea neamului. Dar Epimeteu, care nu era destul de priceput, fără a-şi da seama a cheltuit toate mijloacele cu cele necuvîntătoare, rămînîndu-i neamul omenesc neînzestrat şi nu ştia ce să facă.

Fiind el în mare încurcătură iată că vine Prometeu să vadă împărţeala; şi vede că celelalte făpturi au de toate iar omul este gol şi desculţ şi dezvelit şi dezarmat. Sosise de acum şi ziua sorocită, în care trebuia să iasă şi omul de sub pămînt la lumină. Atunci Prometeu, neştiind ce mijloc de salvare să găsească pentru om, se gîndi să fure dibăcia meşteşugărească a lui Hefaistos şi a Atenei dimpreună cu focul — căci fără foc nu putea fi dobîndită de cineva, nici nu putea deveni folositoare cuiva — şi în acest chip îl înzestră pe om. Astfel omul putea să se descurce în viaţă dar priceperea în ale politicii îi lipsea, căci ea era în mîinile lui Zeus. Timpul însă nu-i îngăduia lui Prometeu să se ducă pe Acropole, locuinţa lui Zeus; afară de asta şi

paznicii lui Zeus erau fioroşi. Atunci el se furişează în atelierul lui Hefaistos şi al Atenei, în care ei meştereau laolaltă cu drag, şi furînd meşteşugul de făurar al lui Hefaistos şi pe celălalt al Atenei38 le dădu omului. Şi aşa se face că omul este înzestrat din belşug pentru viaţă, iar Prometeu a fost învinuit mai tîrziu (din pricina lui Epimeteu), după cît se spune, pentru furt.

Deoarece însă omul avea în el ceva divin, (datorită înrudirii cu zeii) a fost singura dintre făpturi care a cinstit pe zei, şi începu să le ridice altare şi statui; apoi articulă sunetele şi cuvintele cu pricepere, inventă locuinţele şi hainele, încălţămintea şi aşternuturile, găsi mijlocul de a se hrăni cu cele ce-i oferea pămîntul. Astfel înzestraţi, oamenii locuiau la început risipiţi iar cetăţi nu erau; ei piereau din pricina animalelor, căci erau întru totul mai slabi decît ele şi dacă priceperea meşteşugărească le ajungea pentru hrană, ea nu le era de ajuns şi pentru războiul cu fiarele, căci nu aveau încă nici o pricepere în ale politicii, în care intră şi arta războiului. Ce-i drept ei căutau să se adune laolaltă şi să se apere clădind cetăţi, însă ori de cîte ori se adunau îşi făceau nedreptăţi unii altora, deoarece nu ştiau să facă rînduială în cetate şi din nou piereau risipindu-se. Atunci Zeus temîndu-se să nu piară tot neamul nostru, îl trimite pe Hermes39 să aducă între oameni ruşinea şi dreptatea, pentru ca ele să fie orînduitorii cetăţilor şi legătura aducătoare de prietenie. Iar Hermes îl întrebă pe Zeus în ce fel să dea oamenilor dreptatea şi ruşinea: «Oare tot aşa cum au fost împărţite meşteşugurile, să le împart şi pe acestea? împărţeala meşteşugurilor a fost astfel: un om avînd meşteşugul vindecării satisface pe mai mulţi oameni; la fel şi ceilalţi meseriaşi. Să pun tot aşa şi dreptatea şi ruşinea în oameni sau să împart la toţi?» — «La toţi, răspunse Zeus, şi toţi să aibă parte; căci nu ar putea fi cetăţi dacă numai cîţiva ar avea parte de ele ca în cazul celorlalte meşteşuguri; şi pune lege din partea mea, ca cel ce nu poate ţine hotarele ruşinii şi dreptăţii, să fie nimicit întocmai ca o boală a cetăţii».

Astfel, Socrate, şi din aceste pricini atenienii ca şi ceilalţi greci, cînd este vorba de meşteşugul clăditului sau despre vreun alt meşteşug, socotesc că puţini au căderea să-şi dea părerea, iar dacă cineva care nu e printre cei puţini ar vrea să-şi dea cu părerea, ei nu îi îngăduie, aşa precum spui tu; şi este firesc, după părerea mea; cînd însă trec la discutarea chestiunilor ce

presupun pricepere în treburile cetăţii, care se întemeiază toate pe dreptate şi chibzuinţă, e firesc să îngăduie oricui să-şi dea cu părerea, socotind că fiecare are parte de această pricepere, altminteri nu ar putea exista cetăţi. Iată, Socrate, care este cauza acestui lucru».

Ca să nu socoti însă că te înşeli admiţînd că este efectiv convingerea tuturor că fiecare om are parte de simţul dreptăţii şi de cealaltă competenţă politică, mai ia în seamă şi această dovadă: în ceea ce priveşte celelalte meşteşuguri, aşa precum spui tu, dacă cineva pretinde că este bun flautist sau că stăpîneşte vreun alt meşteşug fără să fie aşa, atunci lumea sau rîde de el sau se supără pe el, iar cei apropiaţi îl mustră ca pe un zănatec; în ceea ce priveşte însă simţul dreptăţii şi cealaltă pricepere în ale politicii, chiar dacă oamenii ştiu că cineva este nedrept, ba, mai mult, chiar dacă acesta spune el însuşi în defavoarea lui adevărul de faţă cu mulţi, atunci ceea ce în alte împrejurări e considerat a fi lucru chibzuit, anume faptul de a spune adevărul, în cazul de faţă îl socotesc drept o nebunie şi susţin că toţi trebuie să spună că sînt drepţi, fie că sînt, fie că nu sînt, sau socotesc că este nebun cel ce nu se preface că are simţul dreptăţii, pe motiv că nu e cu putinţă ca cineva să nu aibă parte de el într-un fel oarecare, căci altminteri nu s-ar mai număra printre oameni.

Aşadar, cele spuse pînă acum se referă la faptul că oamenii admit pe oricine ca sfătuitor în cele ce ţin de această pricepere pentru că socotesc că-i este dat oricăruia să aibă parte de ea; cît despre faptul că ei o socotesc a nu fi dată omului în chip firesc sau de la sine, ci că se poate dobîndi prin învăţătură şi că prin studiu este agonisită de cel care o are, voi încerca să-ţi dovedesc în cele ce urmează. într-adevăr, pentru cusururile despre care oamenii socotesc că le au unii şi alţii din fire sau în chip întîmplător, nimeni nu se supără, nici nu mustră, nici nu învaţă, nici nu pedepseşte pe cei care le au, ca să-i schimbe, ci li se face milă de ei; de pildă, cine ar fi atît se smintit încît să încerce a face unul din aceste lucruri faţă de cei urîţi sau mici sau slabi? Cauza acestui lucru, cred eu, stă în faptul că ei ştiu, că însuşirile bune sau rele le vin oamenilor din fire şi din întîmplare. în schimb, dacă cineva nu posedă acele însuşiri despre care ei socotesc că pot fi dobîndite prin studiu sau exerciţiu sau prin învăţătură, ci, dimpotrivă, are cusururile

corespunzătoare acestora, îşi atrage mînie şi pedepse şi mustrări pentru ele.

Printre acestea se află şi nedreptatea şi impietatea şi în general tot ce este contrariul virtuţii în viaţa publică; pentru acestea fiecare se mînie pe celălalt şi-l mustră, desigur pentru că se presupune că o putea dobîndi prin studiu şi învăţătură. Ia gîndeşte-te, Socrate, dacă vrei, ce rost are pedepsirea celor ce săvîrşesc nedreptatea. Acest lucru te va învăţa că oamenii cred că virtutea se poate dobîndi. Căci nimeni nu pedepseşte pe cei care săvîrşesc nedreptatea numai şi numai pentru acest lucru, anume pentru că au greşit, cel puţin în cazul că cineva nu se răzbună ca un animal fără judecată; cel care însă încearcă să pedepsească cu judecată nu pedepseşte pentru greşeala comisă — căci lucrul săvîrşit nu se poate îndrepta — ci pentru viitor, ca să nu mai repete greşeala nici el, nici altul, văzînd că acesta este pedepsit; şi avînd în minte acest gînd, el socoteşte de fapt că virtutea se poate învăţa; aşadar, pedepseşte pentru a preîntîmpina. Acesta este gîndul pe care îl au în minte toţi cei care pedepsesc fie în viaţa particulară, fie în cea publică. Oamenii pedepsesc şi mustră pe cei care-i socotesc că greşesc, şi în deosebi atenienii, concetăţenii tăi; din acest motiv se şi numără printre aceia care socotesc că priceperea se poate învăţa şi deprinde. Cred că ţi-am demonstrat în chip satisfăcător, Socrate, că e firesc faptul că ai tăi concetăţeni admit şi pe făurar şi pe curelar să-şi dea cu părerea în treburile politice şi că ei socotesc că virtutea se poate învăţa şi deprinde.

Dar mai este o nedumerire pe care tu ai pus-o în discuţie, în legătură cu oamenii pricepuţi şi anume de ce oamenii pricepuţi îi învaţă pe fiii lor toate cele ce se pot învăţa de la dascăli şi îi fac pricepuţi, dar în ceea ce priveşte virtutea de care au ei parte nu reuşesc să-i facă mai buni decît un altul. în privinţa asta, Socrate, nu-ţi voi mai spune o poveste, ci voi face un raţionament. Chestiunea se pune aşa: există sau nu un anumit lucru de care toţi cetăţenii trebuie să aibă parte pentru ca să poată fiinţa cetatea? Aici se află dezlegarea problemei pe care ai ridicat-o tu, şi nicăieri altundeva. Căci dacă există aşa ceva, acest lucru nu este nici dulgheria, nici turnătoria, nici olăria, ci dreptatea şi chibzuinţă şi pietatea sau mai pe scurt denumesc acelaşi lucru ca fiind virtutea proprie omului. Dacă ea este acel lucru de care trebuie să se ţină toţi şi în conformitate cu care

trebuie să acţioneze oricare cm, indiferent dacă vrea să înveţe sau să facă? altceva, iar altfel nu, şi dacă acesta este lucrul de la care abătîndu-se cineva trebuie învăţat şi pedepsit, fie copil, fie bărbat, fie femeie, pînă ce se îndreaptă iar dacă, fiind pedepsit şi învăţat nu ascultă, trebuie să fie izgonit din cetăţi sau ucis; dacă aşa stau lucrurile şi dacă aşa este în firea lor, vezi cît sînt de ciudaţi oamenii de ispravă de vreme ce îi învaţă pe fiii lor celelalte lucruri dar pe acesta nu? Că în viaţa particulară şi în cea publică ei consideră că acest lucru se poate învăţa şi deprinde, am demonstrat; deci acest lucru putînd fi învăţat şi păstrat în grijă, ei îi învaţă totuşi pe fiii lor alte lucruri pentru care nu există pedeapsa cu moartea sau amendă dacă nu le cunosc; în timp ce lucrul pentru care copiii lor îşi pot atrage pedeapsa cu moartea sau exilul dacă nu-l cunosc sau dacă nu sînt pregătiţi în privinţa virtuţii, iar pe lîngă pedeapsa cu moartea mai poate fi şi confiscarea bunurilor sau într-un cuvînt distrugerea căminelor, tocmai acest lucru să nu-l dea ei ca învăţătură şi să nu-i preocupe cu tot dinadinsul? Cel puţin aşa reiese, Socrate!

Începînd încă din frageda copilărie, atîta timp cît trăiesc, părinţii îi învaţă şi îi mustră. Apoi cînd copilul ajunge să înţeleagă mai uşor ceea ce i se spune, şi doica şi mama şi pedagogul şi chiar tatăl se străduie într-una pentru a-l face pe copil cît mai destoinic atît la faptă cît şi la cuvînt, învăţîndu-l şi arătîndu-i că un lucru e drept şi altul nu e drept, unul frumos, altul urît, unul e cuviincios, altul nu e, pe unele îndemnîndu-l să le facă, pe altele nu. Şi dacă ascultă, e bine; dacă nu, ca pe un lemn strîmb şi sucit, îl îndreaptă cu ameninţări şi cu bătăi. După aceasta trimiţîndu-l la şcoală, cer să se acorde grijă mai mult bunei purtări a copiilor decît gramaticii şi cîntatului la cithară. Iar dascălii ţin seamă de acestea şi după ce i-au învăţat literele şi sînt în stare să înţeleagă cuvintele scrise aşa ca mai-nainte pe cele rostite, îi pun să citească, în bănci, poemele poeţilor buni şi îi silesc să le înveţe pe de rost, căci în ele sînt multe sfaturi bune, multe desluşiri, îndemnuri şi elogii ale oamenilor de ispravă din trecut, astfel încît copilul silitor să-i imite şi să se străduiască să devie asemenea lor. Dascălii de cithară la rîndul lor îi învaţă alte lucruri asemănătoare, dar se îngrijesc şi de cuminţenia lor pentru ca cei tineri să se ferească a face ceva rău. Pe lîngă asta, după ce au învăţat să cînte la cithară, le dau

să înveţe şi operele altor poeţi de vază care au alcătuit şi muzică, punîndu-i să le execute şi făcînd ca armoniile şi ritmurile să pătrundă în sufletele copiilor, insuflîndu-le mai multă blîndeţe şi astfel devenind mai mlădioşi şi mai armonioşi să fie destoinici la vorbă şi la faptă; căci toată viaţa omului are nevoie de o bună mlădiere şi de armonie. In afară de asta îi trimit şi la instructorul de gimnastică pentru ca avînd trupuri mai sănătoase să le poată pune în slujba unei gîndiri folositoare şi să nu se lase pradă laşităţii, din cauza stării rele a trupurilor, în caz de războaie şi în alte împrejurări. Dar acestea le fac mai ales cei ce dispun de mijloace; ori de mijloace dispun în cea mai mare măsură cei bogaţi; drept aceea fiii lor începînd să meargă la şcoală foarte de vreme ca vîrstă, încetează foarte tîrziu. După ce încetează să se mai ducă la şcoală, e rîndul cetăţii să-i silească a învăţa legile şi a trăi după ele, ca să nu facă după cum îi taie capul, ci întocmai aşa cum dascălii de gramatică desenează cu condeiul literele pentru acei copii care nu sînt încă în stare să scrie şi apoi le dau tăbliţa şi îi silesc să scrie după literele desenate, tot astfel zic şi cetatea prescriindu-le legile, aflate şi rînduite de legiuitorii buni din trecut, îi silesc să conducă sau să se lase conduşi după ele; cel ce umblă în afara lor are de dat socoteală, iar numele ce se dă acestei răspunderi în faţa legii, la voi ca şi în alte multe părţi, este acela de îndreptare, căci într-un fel dreptatea îndreaptă. Fiind deci grija pentru dreptate aşa de mare, atît în viaţa particulară cît şi în cea publică, te mai întrebi, Socrate, şi nu eşti dumirit dacă virtutea se poate învăţa? Dar ar trebui să te miri mai degrabă dacă virtutea nu s-ar putea învăţa.

De ce atunci mulţi fii din părinţi de ispravă sînt bicisnici? Ei bine, nu-i nimic de mirare, dacă eu am avut dreptate cînd spuneam mai înainte, că pentru a exista cetatea nimeni nu trebuie să fie străin de un anumit lucru, adică de virtute. Dacă într-adevăr ceea ce spun este aşa — şi este fără doar şi poate aşa — gîndeşte-te la oricare alt obiect de studiu sau învăţătură pe care vrei să-l alegi. De pildă dacă nu ar putea exista cetatea, dacă nu am cînta toţi la flaut, pe cît ar sta în putinţă fiecăruia, şi fiecare atît în particular cît şi în public ar învăţa pe celălalt acest meşteşug şi l-ar mustra pe cel ce nu cîntă bine şi nu ar exista nici o supărare pentru acest lucru, aşa cum în prezent nu există nici o supărare pentru cele drepte şi legiuite, nici vreun ascunziş, aşa cum e cazul cu alte meşteşuguri — căci ne

foloseşte, cred, tuturor deopotrivă simţul dreptăţii şi virtutea; de aceea fiecare vorbeşte cu bunăvoinţă celuilalt şi-l învaţă despre cele drepte şi legiuite — deci dacă tot astfel şi în ceea ce priveşte cîntatul din flaut am avea deplină bunăvoinţă şi lipsă de invidie pentru a ne învăţa unii pe alţii, crezi oare Socrate, zise el, că fiii flautiştilor buni ar ieşi flautişti mai buni decît fiii flautiştilor slabi? Eu nu cred; ci fiul cutăruia întîmplîndu-se să fie mai înzestrat de la natură pentru cîntatul la flaut, ar ajunge celebru, iar fiul altcuiva fiind neînzestrat, ar rămîne fără nici o faimă; şi de multe ori fiul unul flautist bun ar ieşi prost flautist, şi invers. însă toţi ar fi flautişti cît de cît faţă de ceilalţi oameni care n-au nici o idee despre cîntatul la flaut.

Aşa socoteşte şi acum că omul acela care ţi se pare cel mai nedrept dintre oamenii crescuţi în respectul legilor, este drept şi lucrător al dreptăţii dacă îl compari cu oamenii care nu au nici educaţie, nici curţi de judecată, nici legi, nici vreo constrîngere care să-i facă cumva să se îngrijească de virtute, ci ar fi nişte sălbatici ca cei pe care ni i-a înfăţişat Pherecrates40 anul trecut la jocurile leneene. Dacă ai ajunge printre astfel de oameni întocmai ca mizantropii din corul acela, cu siguranţă că ţi-ar face plăcere să întîlneşti oameni ca Euribates şi Phrynondas41 şi ai suspina după răutatea oamenilor de aici. Acum, faci nazuri Socrate, pentru că toţi sînt dascăli de virtute, şi ţie ţi se pare că nu e nici unul. După cum dacă ai căuta cine e dascăl de elenă, ţi s-ar părea că nu e nici unul, sau dacă ai căuta, cred, cine i-a învăţat pe fiii meseriaşilor noştri meseria pe care ei au învăţat-o de la tatăl lor, pe cît le-a fost cu putinţă s-o înveţe de la el, sau de la prietenii tatălui lor care erau de aceeaşi meserie, nu cred că ţi-ar fi uşor, Socrate, ca cercetînd cine i-a învăţat pe aceştia, să arăţi cine a fost dascălul lor, pe cînd în cazul celor neştiutori e simplu. La fel se întîmplă şi cu virtutea şi cu toate celelalte; dar dacă există cineva mai presus de noi, în stare să ne facă să înaintăm cît de puţin în virtute, fie binevenit.

Eu cred că sînt unul dintre aceştia şi că pot fi de folos cuiva, mult mai mult decît alţii, pentru a-l face om de ispravă şi că merit salariul pe care îl cer, ba chiar ceva mai mult, dacă şi elevul e de acord. De aceea şi felul în care îmi iau onorariul este acesta: după ce omul a învăţat cu mine, dacă vrea îmi dă banii pe care îi cer; dacă nu, merge la un templu, declară cu jurămînt, cît crede că face învăţătura primită, apoi îmi plăteşte numai atît.

Acestea au fost mitul şi raţionamentul care am vrut să ţi le spun, Socrate, pentru a dovedi că virtutea se poate învăţa şi că atenienii aşa socotesc, precum şi că nu e nimic de mirare în faptul că fiii oamenilor de ispravă sînt răi, iar fiii celor răi sînt de ispravă; de vreme ce şi fiii lui Policleitos, care-s de o vîrstă cu Paralos şi cu Xantippos acesta, nu sînt nimic faţă de tatăl lor ca şi fiii altor meşteşugari. Despre aceştia însă nu putem încă afirma cu tărie aşa ceva; mai avem speranţe în ei, căci sînt încă tineri".

După ce Protagoras a făcut toată această demonstraţie încetă să vorbească. Iar eu, fermecat, dorind a-l asculta privii încă mult timp spre el, doar doar o mai spune ceva; dar după ce am înţeles că într-adevăr terminase de vorbit, parcă reculegîndu-mă cu greu am zis privind către Hippocrates: — ,,O! fiu al lui Apollodor, cît îţi sînt de recunoscător pentru că m-ai îndemnat să vin aici; îmi pare nespus de bine că l-am auzit pe Protagoras spunînd cele ce am auzit. Mai înainte eu nu crezusem că există o preocupare omenească prin care cei buni devin buni; acum m-am convins. Doar o mică nedumerire mai am, dar e limpede că Protagoras o va lămuri de vreme ce le-a lămurit şi pe acestea multe, de mai-nainte. într-adevăr, dacă cineva ar discuta despre acestea cu oricare altul dintre oratorii publici poate că ar auzi aceleaşi discursuri, fie din partea lui Pericle, fie a altuia dintre cei iscusiţi la vorbă; dacă însă i-ar mai întreba cîte ceva în plus, întocmai ca şi cărţile nu ar avea nici ce răspunde, nici ce întreba la rîndul lor; alteori dacă cineva îi întreabă încă ceva în legătură cu cele spuse, întocmai ca şi vasele de aramă care fiind lovite răsună şi vibrează îndelung cît timp nu le atinge nimeni, şi retorii fiind întrebaţi un lucru mărunt întind vorba la nesfîrşit. Protagoras însă este în stare să pronunţe discursuri lungi şi frumoase, cum a dovedit adineauri, dar e în stare deopotrivă să răspundă şi pe scurt la întrebări şi întrebînd să aştepte şi să primească răspunsul, ceea ce nu stă la îndemînă multora. Acum, Protagoras, dacă mi-ai mai răspunde şi la următorul lucru, aş zice că nu-mi mai lipseşte aproape nimic.

Spui că virtutea se poate învăţa şi sînt înclinat să-ţi dau dreptate ţie mai mult decît oricui; dar lămureşte deplin pentru sufletul meu un lucru care m-a mirat pe cînd vorbeai. într-adevăr, spuneai că Zeus ar fi dat oamenilor simţul dreptăţii şi ruşinea şi apoi ai afirmat de multe ori în decursul cuvîntării că

simţul dreptăţii şi chibzuinţă şi pietatea ar alcătui un tot, adică virtutea. Acum explică-mi cu acribie, pe cale raţională, următorul lucru, anume dacă virtutea este un tot unic, ale cărui părţi sînt simţul dreptăţii, chibzuinţă şi pietatea sau acestea pe care le-am enumerat acum sînt toate doar nume ale uneia şi aceleiaşi entităţi unice. Acesta este lucrul pe care mai doresc încă să-l ştiu".

— „Dar e uşor de răspuns la aceasta, Socrate, zise el, căci cele pe care le-ai enumerat sînt. părţi ale virtuţii, ea însăşi fiind un singur tot" — „In ce fel, am zis eu, aşa cum gura, nasul, ochii, urechile sînt părţi ale feţii? Sau ca părţile aurului care nu diferă una de alta, şi laolaltă de întreg, decît prin mărime sau micime?" — „In chipul cel dintîi mi se pare, Socrate, adică aşa ca părţile feţii în raport cu faţa întreagă". — „Oare oamenii, am zis eu, iau din aceste părţi ale virtuţii unii o parte, alţii altă parte sau neapărat dacă cineva ia o parte, le are pe toate?" — „Nicidecum, zise el, deoarece mulţi sînt curajoşi, dar nedrepţi, sau sînt drepţi, dar nu sînt iscusiţi". — „înţelepciunea şi curajul, am zis eu, sînt deci şi ele părţi ale virtuţii?"

— „Desigur, fără doar şi poate, zise el; ba chiar cea mai de seamă parte este înţelepciunea". — „Şi fiecare dintre ele este altceva decît cealaltă?", am zis eu. — „Da"

— „Şi oare fiecare dintre ele are un rost propriu, întocmai ca părţile feţii? Căci ochiul nu este la fel ca urechea, şi nici rostul lui nu este la fel cu al ei şi nici una din celelalte părţi nu este la fel cu cealaltă nici în ce priveşte rostul, nici în alte privinţe; oare tot aşa şi părţile virtuţii nu sînt la fel una cu cealaltă, nici în sine, nici în ceea ce priveşte rostul lor? Nu-i oare limpede că aşa trebuie să stea lucrurile dacă ne ţinem de exemplu luat?" — „Chiar aşa, Socrate, a zis el".

Iar eu am zis : „Aşadar nici o altă parte a virtuţii nu este tot una cu ştiinţa, sau cu dreptatea, sau cu curajul, sau cu chibzuinţă, sau cu evlavia". — „Nu", răspunse el.

— „Hai să cercetăm împreună, am zis eu, cum este fiecare din ele. în primul rînd: dreptatea este un lucru sau nu este nici unul? Mie mi se pare că e; tu ce părere ai?"

— „Şi mie mi se pare tot aşa" — „Ei bine, dacă cineva ne-ar întreba pe mine şi pe tine: «O! Protagoras şi Socrate, referitor la dreptate pe care aţi pomenit-o adineauri, spuneţi-mi, este ea însăşi ceva drept sau ceva nedrept?», eu unul i-aş răspunde că

este ceva drept; tu ce răspuns ai da? Acelaşi ca şi mine sau altul?" — „Acelaşi ca şi tine", zise el. — „Aşadar dreptatea este ceva drept, aş spune eu unul răspunzînd celui care întreabă; oare şi tu?" — „Da", zise el. — „Dacă după asta ne-ar întreba: «Dar pietatea, credeţi oare că e şi ea ceva?» Am zice că da, după cîte cred eu" — „Da", întări el. — «Deci ziceţi că şi aceasta este un anumit lucru?» — „Am zice aşa, sau nu?" — Şi cu aceasta fu de acord. — «Oare acest lucru credeţi că este prin natura lui ceva pios sau ceva nepios?" — „La această întrebare eu unul m-aş supăra, spusei eu, şi aş zice: Vorbeşte cuviincios omule! Cum ar putea fi altceva pios dacă pietatea însăşi nu ar fi ceva pios?» Ce! Tu nu ai răspunde la fel?" — „De bună seamă", zise el.

— „Dacă apoi ne-ar întreba, zicînd: «Dar cum spuneaţi puţin mai înainte? Oare nu v-am auzit bine? Mi s-a părut că ziceaţi despre părţile virtuţii că au asemenea raporturi între ele încît nu este una la fel cu cealaltă?» Eu unul aş răspunde: în privinţa altor lucruri ai auzit bine, dar dacă crezi că şi eu am zis aşa te înşeli; Protagoras a răspuns acestea pe timpul cînd cu doar întrebam. Dacă acum ar zice: «Are acesta dreptate, o Protagoras? Susţii tu cu adevărat că nici una din părţile virtuţii nu este la fel cu cealaltă? Al tău este cuvîntul acesta?» Ce i-ai răspunde?" — „Va trebui să recunosc, Socrate!" — „Dar ce îi vom răspunde, Protagoras, dacă după ce am recunoscut acestea, ne va întreba iarăşi: «Oare nu este pietatea ceva drept, iar dreptatea ceva pios sau este ceva nepios, iar pietatea este ceva nedrept, adică una e nedreaptă şi cealaltă nepioasă?» Ce-i vom răspunde atunci? Eu unul, în ceea ce mă priveşte, aş zice că şi dreptatea este ceva pios şi pietatea este ceva drept; în ceea ce te priveşte, dacă-mi îngădui, aş răspunde la fel, şi anume că de bună seamă dreptatea este tot una cu pietatea sau este ceva foarte asemănător şi că mai mult decît orice dreptatea este la fel cu pietatea şi pietatea la fel cu dreptatea. Dar bagă de seamă dacă ai ceva de obiectat, sau eşti şi tu de părerea asta". — „Nu mi se pare deloc, Socrate, că este atît de simplu, să recunoaştem că dreptatea este pioasă şi pietatea este dreaptă, ci mi se pare că este o deosebire între ele. Dar ce importanţă are asta?, zise el. Dacă vrei tu, să zicem că dreptatea este pioasă şi pietatea este dreaptă".

— „Nu-i vorba să-mi faci mie pe plac, am zis eu; căci nu cer

deloc să discutăm pe «dacă tu vrei» sau pe «dacă ţi se pare ţie», ci e vorba să ne lămurim şi eu şi tu. Vreau să zic prin asta că discuţia va fi cît mai temeinică dacă am înlătura din ea pe] «dacă». — „Dar de bună seamă, zise el, există o asemănare între dreptate şi pietate, căci un lucru seamănă cu altul într-un chip oarecare. De pildă, albul şi negrul au o oarecare asemănare, sau tarele şi moalele, de asemenea şi celelalte care par a fi cu totul opuse între ele; chiar cele despre care ziceam adineauri că au fiecare alt rost şi că nu sînt una la fel cu cealaltă, mă refer la părţile feţii, totuşi într-un fel seamănă între ele şi sînt una ca cealaltă; încît în acest chip ai putea demonstra, dacă vrei, şi despre acestea, că sînt toate asemenea unele cu altele. Dar nu e drept să numim asemănătoare lucrurile care au ceva asemănător între ele sau să le declarăm neasemănătoare pe cele care au ceva neasemănător dacă au cît de puţină asemănare". — „Dar eu plin de mirare i-am zis:

Oare tu socoţi că dreptatea şi evlavia au între ele numai o mică asemănare?" — „Nicidecum, zise el, dar nici atît de mare pe cît pari tu a crede". — „Ei bine, am zis eu, deoarece am impresia că te-am cam supărat cu treaba asta, s-o lăsăm deoparte şi să ne ocupăm de altceva din cele ce spuneai".

„Numeşti ceva nechibzuinţă?" — „Da". — „Contrariul acestui lucru nu este oare înţelepciunea?" — „Aşa cred şi eu", zise el. — „Dar atunci cînd oamenii acţionează drept şi cu folos, ţi se pare că sînt chibzuiţi acţionînd aşa sau dimpotrivă?" — „Cred că sînt chibzuiţi", zise el — „Aşadar, ei sînt chibzuiţi datorită chibzuinţei?" — „Neapărat" — „Deci cei ce nu acţionează drept, acţionează nechibzuit şi sînt nechibzuiţi acţionînd astfel?" — „Şi eu unul cred la fel", zise el. — „Prin urmare a acţiona nechibzuit este contrariul lui a acţiona chibzuit?" — „Da".

— „Atunci cele făcute în mod nechibzuit sînt făcute cu nechibzuinţă iar cele făcute în mod chibzuit, cu chibzuinţă?"

— Zise că-i de acord. — „Aşadar dacă ceva se face cu energie, zicem că se face în chip energic, iar dacă se face cu slăbiciune zicem că se face în chip molatic". — Fu de acord şi el. — „Iar dacă ceva se face cu iuţeală, zicem că se face iute, sau dacă ceva se face cu încetineală, zicem că se face încet". El încuviinţă. — „Deci ceea ce se face într-un anumit chip se face datorită unei cauze, iar ceea ce se face în chip contrar se face aşa datorită cauzei contrare?" — El se declară de acord şi cu

aceasta. — „Dar ia spune, am zis eu, frumosul există?" — „Da", zise el.

— „I se opune lui altceva afară de urîţenie ?" — „Nu"

— „Dar binele există?" — „Există" — „Lui i se opune ceva, în afară de rău?" — „Nu" — „Dar sunet ascuţit există?" — „Există". — „Nu cumva contrariu lui este altceva decît sunetul grav?" — „Nu". — „Prin urmare, am zis eu, nu-i aşa că fiecare lucru are numai un singur contrariu şi nu mai multe?" — Fu de acord cu asta.

„Hai să rezumăm cele asupra cărora am căzut de acord. Sîntem de acord să există un singur lucru contrar altui lucru şi nu mai multe?" — „Da" — „Am stabilit că ceea ce se face în chip contrar, se face din cauze contrare?"

— „Da" — „Am stabilit de comun acord că ceea ce se face în mod nechibzuit se face în mod contrar faţă de ceea ce se face în mod chibzuit?" — „Ba da". — E adevărat că ceea ce se face în mod chibzuit se face cu chibzuinţă şi ceea ce se face în mod nechibzuit, se face cu nechibzuinţă?" — El încuviinţă. „Deci dacă se fac în chip contrar nu este oare pentru că intervine o cauză contrară?" — „Desigur". — „Deci într-un caz se face cu chibzuinţă, în celălalt caz cu nechibzuinţă?" — „Da". — „Adică în mod contrar?" — „Oare nu pentru că sînt contrare?" — „Bineînţeles". — „Aşadar, nechibzuinţă este contrară chibzuinţei?" — „Se pare că da". — „Iţi aminteşti oare că mai înainte am căzut de acord că nechibzuinţă este contrariul înţelepciunii". — Fu de acord. — „Un anumit lucru are un singur contrariu?" — „Da". — Atunci pe care dintre afirmaţii o vom retrage, Protagoras? Oare pe aceea că există un singur contrariu corespunzător unui anumit lucru sau pe aceea prin care spuneam că înţelepciunea e altceva decît chibzuinţă, dar fiecare dintre ele este o parte a virtuţii, şi pe lîngă faptul că sînt fiecare altceva, sînt diferite atît ele cît şi rosturile lor, întocmai ca şi părţile feţii? Pe care din două o vom retrage? într-adevăr, aceste două afirmaţii nu se împacă de fel una cu alta; ele se bat cap în cap. Cum s-ar putea împăca, dacă un lucru are neapărat un singur contrariu, nu mai multe, iar nechibzuinţă, un singur lucru fiind, pare a avea drept contrarii şi înţelepciunea şi chibzuinţă; este sau nu aşa, Protagoras?", am zis eu. — Neavînd încotro, recunoscu.

„Oare nu cumva chibzuinţă şi înţelepciunea or fi un singur

lucru? Mai înainte ni s-a părut că dreptatea şi pietatea sînt aproape acelaşi lucru. Hai Protagoras, să nu ne descurajăm, ci să cercetăm şi ce a mai rămas. Crezi oare că omul care săvîrşeşte nedreptatea este chibzuit cînd o săvîrşeşte?"

— „Mie unul mi-ar fi ruşine să admit acest lucru, deşi mulţi dintre oameni îl admit". — „Să mă adresez acelora sau să mă adresez ţie?" — „Dacă vrei, pune în discuţie mai întîi afirmaţia aceasta, a celor mulţi" — „Mi-este tot una, de vreme ce tu îmi răspunzi aşa fie că tu crezi efectiv asta, fie că nu. De bună seamă eu cercetez în primul rînd argumentele, dar în acelaşi timp mă cercetez deopotrivă şi pe mine cel care întreb şi pe cel care răspunde".

La început Protagoras a făcut nazuri, căutînd neajunsuri în argumentaţia care nu-i era pe plac; totuşi, în cele din urmă, s-a înduplecat să răspundă. — „Hai am zis eu, s-o luăm de la început! După părerea ta sînt vreunii oameni care să fie chibzuiţi săvîrşind nedreptatea?" — „Să admitem", spuse el. — „A fi chibzuit însemnează după tine a chibzui bine?" — A zis că da. — „Dar a chibzui bine, însemnează a delibera bine cînd fac nedreptatea?" — „Să admitem", zise el. — „Cum, am zis eu, dacă fac bine săvîrşind nedreptatea, sau dacă fac rău?" — „Dacă fac bine" — „Crezi aşadar că există unele lucruri bune?" — „Da" — „Oare sînt bune cele ce sînt folositoare oamenilor?" — „Dar pe Zeus, spuse el, chiar dacă nu le-ar fi de folos oamenilor, eu unul le numesc bune".

Din acel moment mi se păru că Protagoras era tulburat, că se frămîntă şi că se lasă greu la răspunsuri. Deci văzîndu-l în această stare, păzindu-mă să nu-l supăr, îl luai cu binişorul, întrebîndu-l: „Te referi oare, Protagoras, la cele ce nu sînt de folos nici unui om, sau la cele care nu sînt de fel folositoare? Chiar şi pe unele ca acestea le numeşti tu bune?" — „Nici gînd, zise el, dar eu ştiu că unele alimente, băuturi, doftorii şi multe altele sînt nefolositoare oamenilor; altele însă sînt folositoare. Altele sînt indiferente oamenilor, dar nu şi cailor. Altele sînt folositoare numai pentru boi, altele pentru cîini. Altele nu sînt folositoare nici unora dintre aceştia dar sînt folositoare pomilor. Unele sînt bune pentru rădăcinile pomului, dar sînt rele pentru muguri. De pildă, bălegarul pus la rădăcinile tuturor plantelor este bun, dar dacă ai vrea să-l pui la tulpini şi pe lăstarii tineri, îi distruge pe toţi. Căci şi uleiul este dăunător tuturor plantelor şi

foarte dăunător pentru părul tuturor animalelor, afară de cel al omului; pentru părul omului este întăritor, ca şi pentru restul corpului. Astfel binele este ceva divers şi variat, încît chiar în cazul omului ceva poate fi bun pentru părţile din afară ale corpului şi acelaşi lucru poate fi foarte dăunător pentru cele dinăuntru. De aceea toţi medicii interzic celor bolnavi să folosească

uleiul sau le îngăduie numai puţin de tot în mîncăruri, doar atît cît să le potolească senzaţiile neplăcute care se ivesc în nas din pricina alimentelor şi mîncărurilor".

Spunînd el acestea, cei de faţă izbucniră în aplauze pentru că vorbise frumos; iar eu am zis : — ,,O! Protagoras, întîmplarea face că eu sînt cam uituc; dacă cineva îmi vorbeşte prea mult uit despre ce era vorba. Aşadar, după cum, dacă din întîmplare aş fi avut auzul slab, ca să stai de vorbă cu mine, ai fi socotit că trebuie să-mi vorbeşti mai tare decît celorlalţi, tot aşa şi acum, de vreme ce ai de a face cu unul care e uituc, mai taie din lungimea răspunsurilor şi fă-le mai scurte dacă vrei să te pot urmări". — „Cum îmi ceri să-ţi răspund pe scurt? Să-ţi răspund, zise el, mai pe scurt decît trebuie?" — „Nicidecum", am zis eu. — „Atunci atît cît trebuie?", zise el. — „Da", am răspuns eu. — „Oare atît cît socot eu de cuviinţă să-ţi răspund sau cît socoteşti tu?" — „Am auzit, zisei eu atunci, că tu te pricepi şi poţi învăţa şi pe altul să vorbească despre aceleaşi lucruri pe larg, dacă vrea, astfel încît să nu termine niciodată vorba sau aşa de scurt, încît nimeni să nu-l întreacă. Dacă deci ai de gînd să stai de vorbă cu mine foloseşte-te de cestălalt chip, adică de vorbirea pe scurt". — „O! Socrate, cu mulţi oameni m-am măsurat în mînuirea cuvîntului, şi dacă aş fi făcut ceea ce-mi ceri tu, adică dacă aş fi discutat aşa cum dorea adversarul, atunci nu m-aş fi dovedit mai bun decît oricare altul, nici n-ar fi ajuns celebru între greci numele lui Protagoras".

Atunci eu — înţelegînd că nu era mulţumit de sine pentru răspunsurile de mai-nainte, şi că nu ar dor i să mai discute dînd răspunsuri — socotind că nu mai are nici un rost să rămîn împreună cu ei, am zis: „O! Protagoras, nici eu nu ţin cu tot dinadinsul să prelungim convorbirea noastră mai mult decît socoteşti tu de cuviinţă; cînd o să fii dispus să discutăm în aşa fel încît să t e pot urmări, atunci voi discuta cu tine. Tu însuţi susţii, aşa cum se spune despre tine, că te pricepi să discuţi şi

pe larg şi pe scurt. Că doar eşti iscusit. Eu unul nu fac faţă la cuvîntări lungi deşi aş dori-o. Tu însă, care poţi şi într-un fel şi într-altul

ar trebui să cedezi ca să fie cu putinţă convorbirea între noi; dar cum tu nu vrei, iar eu am ceva treabă şi oricum nu aş putea să te urmăresc în cuvîntările tale prelungite, plec, pentru că am de mers undeva. în orice caz te-aş fi ascultat cu plăcere".

Şi în timp ce spuneam acestea m-am ridicat cu gîndul să plec; dar după ce m-am ridicat, Callias mă apucă cu dreapta de mînă iar cu stînga de mantia aceasta şi zise: — „Nu-ţi dăm drumul Socrate; căci dacă o să pleci tu nu vom mai putea discuta ca pînă acum. Te rog dară să rămîi cu noi, căci nimic nu mi-ar face mai multă plăcere decît să vă ascult, pe tine şi pe Protagoras, discutînd. Hai, fă-ne nouă tuturor pe plac". Iar eu, care mă ridicasem de acum şi dădeam să ies, am zis: — „O! fiu al lui Hipponicos, neîncetat am admirat dragostea ta de înţelepciune; deci şi acum o laud şi o apreciez, încît aş dori să-ţi fac pe plac, dacă mi-ai cere un lucru ce-mi stă în putinţă. Dar acum este ca şi cînd mi-ai cere să ţin pasul cu Crison din Himera care e campion la alergare sau să mă iau la întrecere cu vreunul din alergătorii de fond sau cu vreunul din alergătorii la cursa de o zi. îţi mărturisesc că eu însumi aş dori mult mai mult decît tine să mă pot ţine după aceşti alergători, dar nu sînt în stare. Dar dacă totuşi vrei să mă vezi pe mine şi pe Crison alergînd în aceeaşi cursă, atunci roagă-l pe el să facă concesii; eu unul nu pot alerga iute, el însă poate alerga încet. Deci dacă doreşti să ne asculţi, pe mine şi pe Protagoras, roagă-l pe el să-mi răspundă şi acum la întrebări aşa ca mai înainte, pe scurt şi precis; dacă nu, care va fi felul discuţiilor? Eu socoteam că una este să stăm de vorbă discutînd unii cu alţii şi altceva este să ţii un discurs". — „Dar vezi, Socrate, zise el, Protagoras pare să aibă şi el dreptate cînd cere să-i fie îngăduit să discute aşa cum vrea iar ţie, la rîndul tău, de asemenea, să-ţi fie îngăduit să discuţi aşa cum vrei".

Luînd însă cuvîntul Alcibiade zise: „Nu ai dreptate, Callias; Socrate acesta mărturiseşte că nu poate face faţă la cuvîntări lungi şi cedează în faţa lui Protagoras. Dar în ceea ce priveşte talentul şi ştiinţa de a discuta prin întrebări şi răspunsuri, m-aş mira să cedeze pasul cuiva. Deci dacă şi Protagoras mărturiseşte că este mai prejos decît Socrate în ceea ce

priveşte dialogul, lui Socrate îi va fi de ajuns; dacă refuză, atunci să discute prin întrebări şi răspunsuri, fără să facă la fiecare întrebare, drept răspuns, o cuvîntare lungă, abătînd discuţia, nevrînd să dea seamă şi lungind vorba pînă cînd cei mai mulţi dintre auditori uită la ce se referea întrebarea căci, vă asigur eu, Socrate are memoria foarte bună, doar glumeşte spunînd că e uituc. Mie mi se pare că Socrate are mai multă dreptate; trebuie de fapt să-şi spună fiecare părerea fără înconjur".

După Alcibiade, cel care a vorbit a fost, după cîte cred, Critias. — „O! Prodicos şi Hippias, Callias îmi face impresia că ţine prea mult cu Protagoras, iar Alcibiade este întotdeauna dornic de izbîndă în orice lucru ar interveni; noi însă nu trebuie să ţinem nici cu Socrate, nici cu Protagoras, ci să-i rugăm cu toţii pe amîndoi să nu întrerupă conversaţia tocmai ia mijloc".

După ce Critias a spus acestea, luă cuvîntul Prodicos: — „Cred că ai dreptate, Critias. într-adevăr, cei ce participă la astfel de discuţii trebuie să dea ascultare deopotrivă ambilor vorbitori, dar nu în aceeaşi măsură. Căci nu este tot una: trebuie să ia aminte deopotrivă la amîndoi, dar nu trebuie să dea fiecăruia aceeaşi apreciere, ci se cuvine să dea mai multă apreciere celui mai priceput, iar celui mai nepriceput o apreciere mai mică. Eu însumi, Protagoras şi Socrate, vă cer să cedaţi şi să dezbateţi împreună probleme serioase, dar să nu vă certaţi, căci prietenii discută între ei cu bunăvoinţă, numai străinii şi duşmanii se ceartă unii cu alţii. Astfel şi întîlnirea noastră ar deveni foarte plăcută, iar voi vorbitorii aţi dobîndi în acest fel aprobarea noastră, a celor care vă ascultăm, nu numai lauda. Aprobarea se află în sufletele celor care ascultă fără înşelăciune, pe cînd lauda se află adesea în cuvintele celor ce grăiesc altfel decît cred. Iar noi ascultătorii, am încerca o bucurie intelectuală fără seamăn şi nu doar o plăcere de rînd. Căci a încerca o bucurie intelectuală înseamnă a învăţa ceva şi a dobîndi înţelepciune cu ajutorul gîndirii, pe cînd plăcerea de rînd este ceva la nivelul trupului, ca, de pildă, o mîncare sau vreo senzaţie plăcută". Aşa a vorbit Prodicos şi mulţi din cei prezenţi l-au încuviinţat.

După Prodicos a vorbit Hippias, învăţatul. — „O bărbaţi, care sînteţi aici de faţă, eu vă socot a fi rude, prieteni, concetăţeni prin fire iar nu prin lege; căci cele asemănătoare se înrudesc prin fire, pe cînd legea, fiind tiranul oamenilor, impune multe

lucruri ce sînt contrare firii. Deci ar fi ruşinos ca noi care cunoaştem firea lucrurilor, fiind cei mai învăţaţi dintre greci, şi care din acest motiv ne-am adunat acum din toată Grecia în acest sanctuar al ştiinţei şi în casa cea mai de seamă şi cea mai înstărită din cetate, să nu ne dovedim întru nimic vrednici de această pretenţie, ci, întocmai ca cei mai de rînd dintre oameni, să ne sfădim între noi. Deci eu vă rog şi vă îndemn, Protagoras şi Socrate, să treceţi în mijloc ca şi cum noi în chip de arbitri v-am sili la aceasta şi nici tu Socrate să nu ceri cu acribie prea mare scurtimea răspunsurilor, dacă acest lucru nu-i place lui Protagoras, ci mai slăbeşte şi lasă liber frîul cuvintelor, ca să ne pară mai măreţe şi mai frumoase, dar nici Protagoras, la rîndul său, să nu se avînte în cuvîntări ca pe o mare, cu toate pînzele întinse şi cu vînt prielnic din spate, pierzînd pămîntul din ochi, ci amîndoi să ţineţi calea de mijloc. Faceţi aşa cum vă spun eu; alegeţi un arbitru, un epistat, un pritan, care să vegheze ca lungimea cuvîntărilor fiecăruia să fie potrivită".

Aceste cuvinte au plăcut celor ce erau de faţă şi toţi le-au lăudat, iar Callias a zis că nu-mi dă drumul şi ceilalţi m-au rugat să aleg un epistat. Eu însă am zis că nu se cade să alegem un arbitru al cuvîntărilor, căci dacă cel ales va fi mai rău decît noi, ar fi nedrept ca unul mai rău să prezideze pe alţii mai buni, iar dacă va fi egal, nici atunci nu ar fi drept, căci unul asemenea nouă ar face la fel ca noi, încît degeaba va fi ales. Deci trebuie să alegeţi pe cineva mai bun decît noi. Dar după cîte cred eu, vă este într-adevăr cu neputinţă să găsiţi pe cineva mai învăţat decît Protagoras acesta; dacă însă veţi alege pe unul care nu e cu nimic mai bun, pretinzînd totuşi că este, şi acest lucru ar fi necuviincios; ar însemna că-i puneţi supraveghetor ca unui om de rînd, căci în ceea ce mă priveşte pe mine, mi-e tot una. Dar iată ce sînt gata să fac pentru a se îndeplini dorinţa voastră, anume să fim împreună şi să stăm de vorbă; dacă Protagoras nu vrea să dea răspunsuri, să întrebe el, iar eu voi răspunde şi totodată voi încerca să-i arăt cum cred eu că trebuie să răspundă cel ce dă răspunsuri; după ce voi răspunde la toate întrebările pe care va dori să mile pună, să-mi răspundă el mie din nou în acelaşi chip. Dacă va arăta că nu are chef să răspundă precis la întrebare, atunci şi eu şi voi laolaltă îi vom cere ceea ce mi-aţi cerut şi voi mie, anume să nu strice reuniunea; iar pentru asta nu-i nevoie de nici un supraveghetor,

căci veţi veghea cu toţii laolaltă". Au fost toţi de părere că aşa trebuie făcut. Deşi lui Protagoras nu prea îi convenea, totuşi fu silit să se declare de acord ca după ce va pune întrebări îndeajuns, să dea iarăşi seamă răspunzînd pe scurt. începu aşadar să întrebe astfel: — ,,Eu cred, Socrate, a zis el, că pentru un om cea mai importantă parte a educaţiei este priceperea în domeniul poeziei; aceasta înseamnă să fii în stare a-ţi da seama, în privinţa celor spuse de poeţi, care sînt bine ticluite şi care nu, şi să ştii să le explici, iar atunci cînd eşti întrebat să ştii să dai seamă. Drept aceea întrebarea mea de acum se va referi tot la ceea ce discutam noi adineauri, adică la virtute, dar vom muta discuţia pe tărîmul poeziei. Asta va fi singura diferenţă. într-adevăr, Simonide spune undeva, adresîndu-se lui Scopas42, fiul lui Creon Tesalianul, că

e greu desigur să devii cu adevărat om de ispravă în ceea ce priveşte picioarele, mîinile şi mintea pătrat făurit fără cusur.

„Ştii această odă sau să ţi-o spun toată?" — Iar eu am zis că nu-i nevoie şi că întâmplător studiasem foarte serios acea odă. — „Bine, zise el. Cum ţi se pare, e alcătuită bine şi frumos sau nu?" — „Foarte frumos şi bine", am zis eu. — „Crezi că este bine alcătuită, dacă poetul se contrazice singur?" — „Nu", am zis eu. — „Ia uită-te mai bine", a zis el. — „Dar am cercetat îndeajuns, bunule". — „Ştii deci că mergînd mai departe cu oda, el zice undeva :

Nici spusa lui Pittacos43 nu-mi sună bine, deşi vine de la un om înţelept ; căci, zice el, e greu să fii bun.

„Observi că acelaşi poet spune şi acestea şi cele de mai-nainte?" — „Ştiu", am zis eu. — „Crezi deci, zise el, că acestea se împacă cu acelea?" — „Eu unul cred că da". Totodată însă mă temeam să nu aibă întrucîtva dreptate. „Dar ţie, am zis eu, nu ţi se pare?" — „Cum ar putea să mi se pară că poetul este de acord cu el însuşi, spunînd aceste două lucruri? La început spune chiar el că «e greu să devii cu adevărat om de ispravă», apoi mergînd ceva mai departe cu poezia uită şi îl dezaprobă pe Pittacos care afirmase acelaşi lucru, anume că «e greu să fii bun», şi declară că nu-i de acord cu el, deşi afirmă acelaşi lucru ca şi el. Ori e clar că atunci cînd cineva combate pe unul care spune aceleaşi lucruri ca şi el se combate pe sine, încît greşeşte sau la început sau mai pe urmă!"

Zicînd acestea a stîrnit entuziasmul zgomotos şi admiraţia

multora dintre auditori, iar eu, ca şi cum aş fi primit o lovitură de pumn zdravănă m-am întunecat şi fui cuprins de ameţeală în timp ce el zicea acestea iar ceilalţi aprobau zgomotos. Apoi, ca să-ţi spun adevărul, pentru a cîştiga un timp în care să mă pot gîndi la ce-o fi vrut să spună poetul, mă întorsei spre Prodicos şi, strigîndu-l, i-am zis: ,,O, Prodicos, de fapt Simonide este concetăţeanul tău; se cade să-i iei apărarea. Te chem, pare-mi-se, aşa cum spune Homer că Scamandru fiind încolţit de Ahile îl chema în ajutor pe Simois. zicînd:

hai frate dragă, amîndoi să ţinem piept puterii acestui om.

Tot aşa te chem şi eu în ajutor pentru ca Protagoras să nu-l facă praf pe Simonide. Căci pentru a-l salva pe Simonide este nevoie de rafinamentul tău, cu ajutorul căruia deosebeşti pe «a vroi» şi pe «a dori», cum că nu sînt unul şi acelaşi lucru şi toate cele multe şi frumoase pe care le spuneai mai adineauri. Deci acum vezi dacă eşti şi tu de aceeaşi părere cu mine. Căci eu nu am impresia că Simonide se contrazice. Dar spune-ţi tu, Prodicos, părerea; crezi că «a deveni» este acelaşi lucru cu «a fi» sau e altceva?" — „Altceva, pe Zeus", a zis Prodicos. — „Nu-i aşa, că în primele versuri Simonide şi-a spus părerea sa proprie, anume că «e greu să devii cu adevărat om de ispravă?»", am zis eu. — „Ai dreptate", a zis Prodicos. — „Pe Pittacos îl dezaprobă, dar nu aşa cum crede Protagoras, deşi spune acelaşi lucru, ci pentru că spune de fapt altceva; căci Pittacos nu s-a exprimat precum Simonide, că e greu să devii bun, ci că e greu să fii bun : ori nu este acelaşi lucru, Protagoras, a fi şi a deveni, după cum spune Prodicos acesta; deci dacă a fi nu e tot una cu a deveni, nici Simonide nu se contrazice singur. Dar poate că Prodicos şi mulţi alţii ar zice, împreună cu Hesiod, că e greu să devii om de ispravă, căci «zeii au pus osteneala înaintea virtuţii; dar după ce ai atins culmea ei, pe urmă e uşor să o păstrezi, deşi a fost greu s-o dobîndeşti»".

Prodicos, auzind acestea, m-a aprobat; Protagoras însă a zis: „îndreptarea ta conţine o greşeală mai mare decît cea pe care vrei să o îndrepţi". — Iar eu am zis: „Pe cît se pare am scrîntit-o, Protagoras, şi sînt ca un doctor bun de luat în rîs; vrînd să vindec, mai tare agravez boala". — „Aşa este", zise el. — „Cum se poate?", am zis eu.

— „Mare ar fi neştiinţa poetului, zise el, dacă ar afirma că este uşor să păstrezi virtutea, ceea ce după părerea tuturor

oamenilor este lucrul cel mai greu dintre toate". — Atunci cu am zis: „Pe Zeus, ce bine ne prinde că este de faţă şi Prodicos la discuţia noastră! Bagă de seamă, Protagoras, s-ar putea ca ştiinţa lui Prodicos să fie divină, vechimea ei fiind considerabilă, căci ca începe de la Simonide sau chiar mai de departe. Tu, cu toate că te pricepi la multe altele, pari a nu te pricepe la aceasta, pe cînd eu ca fost elev al lui Prodicos, mă pricep. într-adevăr, pari acum a nu şti că poate Simonide nu a luat cuvîntul «greu» în sensul în care îl iei tu; se întîmplă ca şi în cazul cuvîntului «grozav», pentru care Prodicos acesta mă mustră de fiecare dată cînd, lăudîndu-te pe tine, sau pe altul, zic de pildă că Protagoras e un om grozav de priceput; atunci mă întreabă dacă nu mi-e ruşine să numesc cele bune grozave. Căci grozav, spune el, însemnează rău; nimeni nu spune de fiecare dată grozavă bogăţie sau grozavă pace, sau grozavă sănătate, ci grozavă boală şi grozav război şi grozavă sărăcie, acestea însemnînd ceva rău. Poate că si cuvîntul greu e luat de cei din Ceos şi de Simonide în sensul de rău sau în alt sens, pe care tu nu îl ştii44; să-l consultăm pe Prodicos, căci despre limba lui Simonide pe el se cade să-l întrebăm". — „Ce înţelegea Simonide prin cuvîntul greu, o Prodicos?" — „Rău", zise el. — „Tocmai de aceea, Prodicos, am zis eu, îl şi mustră pe Pittacos, care spune că e greu să fii bun, ca şi cînd l-ar auzi spunînd că e rău să fii bun". — „Dar, spuse el, ce altceva crezi că zice Simonide decît asta şi că îi reproşează lui Pittacos că nu ştie să deosebească bine cuvintele, fiind originar din Lesbos şi crescut într-o limbă barbară?" — „Auzi Protagoras, am zis eu, ce spune Prodicos acesta? Ai ceva de spus la acestea?"

Iar Protagoras zise: „Nici vorbă să fie aşa, Prodicos. Căci eu ştiu bine că şi Simonide înţelegea prin cuvîntul greu ceea ce înţelegem şi noi ceilalţi, adică nu ceva rău, ci ceea ce nu e uşor de făcut şi se face cu multă osteneală". — „Dar şi eu cred, Protagoras, am zis eu, că asta vrea să spună şi Simonide şi că Prodicos o ştie şi el, dar glumeşte şi pare că vrea să te încerce dacă eşti în stare să-ţi susţii părerea; căci o bună dovadă că Simonide nu foloseşte cuvîntul greu în loc de rău este versul următor, care zice că «numai un zeu ar putea avea acest privilegiu».

De bună seamă, el nu vrea să spună că e rău să fii bun, din moment ce spune că numai un zeu ar putea avea această

însuşire şi numai zeului îi acordă acest privilegiu; căci în acest caz ar însemna că Prodicos vorbeşte de un Simonide prea cutezător, nicidecum de cel din Ceos. Dar sînt gata să-ţi spun care cred eu că este ideea lui Simonide în această odă, dacă vrei să mă pui la încercare, pentru a vedea cum stau cu privire la ceea ce tu numeşti pricepere în ale poeziei ; dar dacă vrei, te voi asculta eu pe tine". Şi Protagoras, după ce a ascultat cele ce am spus, zise: „Dacă vrei vorbeşte tu, Socrate". Iar Prodicos şi Hippias au stăruit să vorbesc, la fel şi ceilalţi.

— „Aşadar, am zis eu, voi încerca să vă expun ce cred eu despre oda aceasta. Printre greci, aceia care au dovedit rîvnă pentru ştiinţă din cele mai vechi timpuri şi în măsura cea mai mare sînt cretanii şi lacedemonienii şi cei mai mulţi învăţaţi din lume acolo se află. Dar ei tăgăduiesc şi se prefac a fi neînvăţaţi ca să nu se dea de gol că întrec pe ceilalţi greci în ceea ce priveşte ştiinţa întocmai ca sofiştii pe care îi pomenea Protagoras, ci lasă să se creadă că sînt superiori în privinţa războiului şi a vitejiei, socotind că dacă s-ar şti prin ce sînt superiori, toţi ar încerca să deprindă acel lucru, anume ştiinţa. Deci ascunzînd acel lucru au păcălit pe admiratorii lor din diferite cetăţi, care îşi schingiuiesc urechile imitîndu-i, îşi înfăşoară picioarele în curele şi se antrenează de zor la gimnastică şi poartă mantale scurte, ca şi cum datorită acestora ar întrece lacedemonienii pe ceilalţi greci. Iar cînd lacedemonienii vor să stea de vorbă nestînjeniţi cu învăţaţii lor şi s-au săturat de acum să mai stea de vorbă cu ei pe ascuns, gonind pe pretinşii lor admiratori şi pe ceilalţi străini care ar mai fi adăstat, se întîlnesc cu învăţaţii lor fără ştirea străinilor şi nu lasă pe nici unul dintre tineri să se ducă în alte cetăţi, aşa cum fac şi cretanii, ca să nu-şi piardă deprinderile pe care i le-au format ei. în aceste cetăţi nu numai bărbaţii se mîndresc cu pregătirea lor, ci şi femeile. Veţi şti că spun adevărul şi că lacedemonienii au cea mai bună pregătire în ceea ce priveşte ştiinţa şi discuţia, luînd ca dovadă faptul că dacă cineva ar dori să stea de vorbă cu cel mai umil dintre lacedemonieni va găsi că în multe privinţe pare slab la discuţie, dar va vedea că în mijlocul convorbirii îi va arunca un cuvînt remarcabil, scurt şi cu miez, întocmai ca un lăncier dibaci, încît interlocutorul va apărea că nu e cu nimic mai presus decît un copil. Dar printre cei de acum ca şi printre cei de demult unii au înţeles acest lucru şi

anume că a fi lacedemonian înseamnă a te ocupa mult mai mult de ştiinţă decît de gimnastică, dîndu-şi seama că a fi în stare să rosteşti asemenea cuvinte este la îndemînă doar unui om cu pregătire desăvîrşită. Dintre aceştia făceau parte şi Thales din Milet şi Pittacos din Mytilene şi Solon, concetăţeanul nostru, şi Bias din Priene şi Cleobul din Lindos şi Myson din Chenea şi se zice că al şaptelea între ei era Chilon Lacedemonianul45. Aceştia toţi erau adepţi, admiratori şi elevi ai spartanilor în ceea ce priveşte educaţia. Şi oricine s-ar putea convinge că ştiinţa lor era de acest gen, gîndindu-se la cuvintele scurte, vrednice de memorat, pe care le rostea fiecare dintre ei şi pe care ei înşişi, adunîndu-se cu toţii, le-au dedicat lui Apollo ca pe o lamură a ştiinţei, gravînd pe templul de la Delfi cuvintele pe care toată lumea le venerează: «Cunoaşte-te pe tine însuţi» şi «Totul cu măsură».

De ce zic acestea? Pentru că aşa era filosofia celor de demult, un fel de vorbire concisă, «laconică»; şi desigur acest cuvînt al lui Pittacos, anume că e greu să fii bun, lăudat de cei învăţaţi, umbla din gură în gură. Atunci Simonide, fiind ambiţios în ceea ce priveşte ştiinţa, şi-a zis că dacă ar surpa această afirmaţie şi-ar dobîndi mare renume printre contemporani, ca şi cum ar învinge pe un atlet renumit. Deci după cît mi se pare mie, împotriva acestei afirmaţii şi cu gîndul de a o ştirbi a alcătuit el toată oda. Dar să cercetăm cu toţii împreună dacă eu am dreptate.

Prima parte a poemului ar părea nebunie curată, dacă vrînd să spună că e greu să devii om de ispravă, pe urmă ar adăuga «pe de o parte». Acest adaos nu pare să aibă vreun rost decît dacă presupunem că Simonide se referă la afirmaţia lui Pittacos, combătînd-o; ori Pittacos spunea că «e greu să fii bun», iar el ripostează zicînd: «Ba nu, ci e greu să devii om de ispravă, o Pittacos, cu adevărat». Dar nu spune cu adevărat de ispravă; nu la aceasta se referă cuvintele «cu adevărat», ca şi cum ar fi unele lucruri bune cu adevărat, iar altele ar fi bune dar nu cu adevărat. Aceasta ar părea o prostie nedemnă de Simonide. Dar pesemne că nu l-a pus la locul lui firesc în poezie pe «cu adevărat», subînţelegînd astfel cumva afirmaţia lui Pittacos şi făcîndu-ne să ni-l închipuim pe Pittacos vorbind şi pe Simonide răspunzînd; unul spunînd: «O! oameni, e greu să fii bun», iar celălalt răspunzînd: «O! Pittacos, nu ai dreptate, nu este greu să

fii, ci să devii om de ispravă şi cu mîinile şi cu picioarele şi cu mintea, pătrat făurit fără cusur, asta cu adevărat este greu». Acesta pare a fi rostul adăugirii cuvintelor «cu adevărat» şi al aşezării lor la urmă; toate cele ce urmează dovedesc că acesta e sensul în care au fost spuse. Desigur se poate discuta mult despre fiecare din cele spuse în poem, arătînd că sînt bine ticluite; poemul e foarte frumos şi alcătuit cu grijă, dar ne-ar lua mult timp să-l analizăm aşa. Să examinăm însă caracterul său în ansamblu şi intenţia, care este în primul rînd aceea de a combate în tot poemul afirmaţia lui Pittacos.

într-adevăr, mergînd ceva mai departe parcă ar spune că «e greu cu adevărat să devii om de ispravă, totuşi se poate pentru cîtva timp; dar odată ajuns, a te menţine în această stare şi a fi om de ispravă, aşa cum zici tu Pittacos, e cu neputinţă şi nu e pe măsura puterilor omeneşti, ci numai un zeu ar putea avea acest privilegiu,

nu există om care să nu fie rău, cînd îl loveşte năpasta fără leac.

Pe cine îl loveşte oare năpasta fără leac la începutul călătoriei pe mare? E limpede că nu pe omul obişnuit; omul de rînd este întotdeauna năpăstuit. După cum nu se cheamă că-l trîntеşti pe cel care zace, ci îl trînteşte pe cel ce stă-n picioare, făcîndu-l să zacă, nu pe cel ce zace; tot aşa pe cel ce are mijloace îl loveşte o năpastă fără leac, pe cel ce este întotdeauna neajutorat nu-l loveşte. De pildă pe cîrmaci l-ar face neajutorat dezlănţuirea unei furtuni mari, iar pe ţăran venirea vremii rele; la fel şi pe medic. Căci celui bun îi este cu putinţă să devină rău, aşa cum glăsuie şi mărturia altui poet care zice:

omul de ispravă este uneori rău, alteori bun;

dar celui rău nu-i este cu putinţă să devină rău, ci el este mereu aşa în mod necesar, încît omul care are mijloace şi este învăţat şi de ispravă atunci cînd îl loveşte o năpastă fără leac nu poate să nu fie rău; tu însă, Pittacos, zici că e greu să fii bun. De fapt este greu să devii, dar este cu putinţă, să fii însă este cu neputinţă, vorba aceea:

făcînd bine, orice om e bun; rău însă dacă face rău.

Dar care este oare fapta bună în privinţa literelor şi ce îl face pe om să fie bun în ceea ce priveşte literele? Desigur învăţarea lor. Care e fapta bună care îl face pe medic să fie bun? Desigur învăţarea felului în care se îngrijesc bolnavii. E rău cel care face

rău; cine ar putea deci deveni un medic rău? E clar că mai întîi cel care e medic şi apoi cel care e medic bun; acesta ar putea deveni şi rău. Noi cei care nu avem nici în clin nici în mînecă cu medicina, făcînd oricîte rele, nu am deveni nici medici, nici zidari, nici altceva dintre acestea. Prin urmare, dacă cineva nu ar putea deveni medic făcînd rău, e limpede că nu ar putea deveni nici medic prost. Tot astfel şi omul de ispravă ar putea deveni cîndva şi om de nimic fie din pricina timpului, fie a ostenelii, fie a bolii, fie a altei împrejurări; iar singurul lucru rău în sine este pierderea ştiinţei. Omul de nimic nu ar putea deveni vreodată om de nimic, căci el este mereu aşa; dar dacă urmează să devină om de nimic, trebuie să fi fost mai înainte om de ispravă. Astfel şi această parte a poemului duce la încheierea că nu e cu putinţă să fii om de ispravă şi să rămîi aşa, însă este cu putinţă să devii om de ispravă, iar acesta din urmă poate deveni şi om de nimic; «cel mai mult durează şi sînt foarte de ispravă cei pe care zeii îi îndrăgesc».

Toate acestea sînt spuse cu referire la Pittacos şi cele ce urmează în poezie lămuresc lucrurile şi mai mult. Căci el spune:

de aceea eu nu voi irosi niciodată o parte a vieţii pentru o speranţă deşartă, căutînd un om fără cusur, ceea ce nu poate fi printre noi cei ce culegem roadele pămîntului întins; dar găsindu-l vă voi vesti şi vouă.

în acest chip atacă cu străşnicie în tot poemul afirmaţia lui Pittacos:

laud şi îndrăgesc pe toţi aceia
care nu săvîrşesc nimic urît de bună voie;
căci cu nevoia nici zeii nu luptă.

Şi acestea se referă la aceeaşi afirmaţie. Căci nu era Simonide atît de neînvăţat încît să spună că îi laudă pe aceia care nu fac nimic rău de bună voie, ca şi cum ar fi unii care fac răul de bună voie. Eu însă cred cam aşa, că nici unul dintre învăţaţi nu socoteşte că există vreun om care să greşească de bună voie sau să facă cele urîte şi rele cu bună ştiinţă, ci ei ştiu bine că toţi cei ce săvîrşesc fapte urîte şi rele, le fac fără voia lor. De bună seamă şi Simonide nu spune că-i laudă pe cei care nu fac rele de bună voie, ci spune acest «de bună voie» referindu-se la el însuşi. Căci el socotea că un om de ispravă adesea se sileşte pe sine ca să devină prietenul şi lăudătorul cuiva; de pildă adesea i se poate întîmpla cuiva să aibă parte de

o mamă rea, de un tată rău, de o patrie rea sau de altceva asemănător. Deci, cei răi atunci cînd au parte de aşa ceva, ca şi cum s-ar bucura văzînd şi găsind cusururi, arată şi acuză răutatea părinţilor sau a patriei, ca nu cumva oamenii să dea vina pe ei pentru că nu le poartă de grijă, sau să-i mustre că nu se îngrijesc de ei, şi astfel ei caută tot mai multe cusururi şi stîrnesc înadins şi alte duşmănii pe lîngă cele inevitabile. Cei cumsecade, în schimb, se silesc să ascundă cusururile şi să aducă laude şi chiar dacă se mînie pe părinţi sau pe patrie, fiind nedreptăţiţi, ei caută să se liniştească singuri şi să împace lucrurile, silindu-se să-i iubească pe ai lor şi să-i laude.

Cred că i s-a întîmplat adesea chiar şi lui Simonide să laude sau să preamărească şi el fie pe vreun tiran, fie pe altcineva, nu de bună voie, ci fiind nevoit. De aceea parcă îi spune lui Pittacos: «eu, Pittacos, nu te critic, pentru că îmi place să critic, căci

Ea unul mă mulţumesc cu un om sănătos,
care nu e rău, nici cu totul neajutorat,
cunoscînd dreptatea folositoare cetăţii;
pe acesta nu-l voi critica,
căci nu sînt cusurgiu;
dar mulţimea proştilor este fără număr,
încît cel ce se bucură să certe s-ar sătura certîndu-i pe aceştia».

Toate lucrurile sînt frumoase dacă cele urîte nu se amestecă în ele.

Prin aceasta nu vrea să spună că toate lucrurile sînt albe dacă nu se amestecă negrul în ele — ceea ce ar fi în multe privinţe ridicol — ci vrea să spună că el admite şi mediocritatea ca să nu fie obligat să mustre. Şi spune: «nu caut om fără cusur printre cei ce culegem roadele pămîntului cu temelii largi, dar găsindu-l vă voi vesti şi vouă; iar pentru asta nu voi lăuda pe nimeni, ci îmi ajunge dacă e mijlociu şi nu face nimic rău, căci eu îi îndrăgesc şi-i laud pe toţi — şi s-a folosit de dialectul mytilenian spunînd lui Pittacos: laud şi îndrăgesc de bună voie (aici după «de bună voie» trebuie făcută o pauză în vorbire) pe toţi aceia care nu fac nimic urît, dar se întîmplă să-i laud şi să-i îndrăgesc pe unii fără voia mea. Deci dacă ai fi spus măcar pe jumătate ceea ce se cuvine şi este adevărat, nu te-aş fi mustrat. Dar pentru că minţind straşnic pari să spui adevărul despre cele

mai importante lucruri de aceea te critic».

La acestea cred, Prodicos şi Protagoras, că se gîndea Simonide cînd a compus poemul".

Iar Hippias zise:

— „Cred că ai comentat bine poemul, Socrate. însă am şi eu ceva important de spus despre el; dacă vreţi am să vă spun". Atunci Alcibiade a zis: „Desigur Hippias, dar ceva mai pe urmă; acum se cuvine să continuăm, aşa cum s-au înţeles cei doi, Protagoras şi Socrate; dacă Protagoras vrea să mai pună întrebări, să răspundă Socrate, iar dacă nu vrea, să-i răspundă el lui Socrate şi din nou să întrebe acesta". Iar eu am răspuns : „Las pe seama lui Protagoras să aleagă care din două îi e mai pe plac; dacă e de acord vom lăsa discuţia despre ode şi poeme; în ceea ce priveşte însă primul subiect despre care am întrebat, bucuros l-aş duce la bun sfîrşit cercetînd împreună cu tine. Căci discuţiile despre poezie mi se par a fi foarte asemănătoare cu petrecerile oamenilor simpli, de rînd. într-adevăr, aceştia atunci cînd benchetuiesc, neputîndu-se desfăta unii pe alţii prin mijloace proprii, nici cu glasul lor, nici cu cuvîntările lor, din cauză că sînt needucaţi, pun mult preţ pe cîntăreţele din flaut, plătind scump pentru un glas străin, acela al flautelor, şi cu ajutorul glasului lor se desfătează cînd sînt laolaltă. Acolo însă, unde benchetuiesc oameni de ispravă şi educaţi, nu vezi nici cîntăreţi din flaut, nici dansatoare, nici chitariste, ci ci sînt în stare să se întreţină fără aceste mijloace mărunte şi copilăreşti, eu ajutorul propriului lor glas, vorbind şi ascultînd fiecare la rîndul său în bună rînduială, chiar dacă beau foarte mult vin. Tot aşa şi aceste reuniuni dacă cuprind oameni de felul acelora din care mulţi dintre noi ne pretindem a fi, nu au deloc nevoie de glas străin, ca acela al poeţilor, pe care nu ne stă în putinţă a-i întreba din nou despre cele ce vor să spună şi pe care cei mai mulţi îi aduc în discuţie unii susţinînd că poetul zice într-un fel, alţii într-altfel, dezbătînd un lucru ce nu le stă în putere a-l dovedi. Ci ei lasă acest fel de reuniuni cu totul de-o parte şi se întreţin singuri cu ajutorul discuţiilor, în care pot şi unii şi alţii să dea şi să primească dovezi. Pe aceştia sînt de părere că se cade să-i imităm şi eu şi tu, lăsînd la o parte pe poeţi, şi să stăm de vorbă unii cu alţii, prin noi înşine punînd la încercare adevărul şi pe noi înşine. Dacă însă mai doreşti să întrebi stau gata să te urmăresc dînd răspunsuri; dar dacă vrei, urmăreşte-mă tu pe

mine, ca să ducem la capăt discuţia pe care am întrerupt-o la mijlocul drumului".

În timp ce eu spuneam acestea şi altele asemănătoare, Protagoras dădea semne că nu ştie ce să facă. Atunci Alcibiade, privind spre Callias, a zis: „Callias, crezi că e frumos acum din partea lui Protagoras, să nu vrea să spună dacă dă răspunsuri sau nu? Mie nu mi se pare; ci ori să discute ori să spună că nu vrea să discute ca s-o ştim şi noi, iar Socrate să discute cu altul sau altcineva să discute cu cine o vrea". Şi Protagoras ruşinîndu-se, după cîte mi s-a părut mie, de Alcibiade care spusese acestea şi de Callias care îl ruga şi de aproape toţi cei ce erau de faţă, s-a înduplecat cu greu să discute şi a cerut să-i pun întrebări, zicînd că va răspunde.

Deci am zis eu: „O! Protagoras, să nu crezi că discut cu tine pentru alt motiv, decît pentru a cerceta cele ce-mi sînt nelămurite. Cred că Homer are foarte multă dreptate cînd zice:

mergînd amîndoi împreună unul văzu înaintea celuilalt.

Desigur, procedînd aşa ne e mai uşor nouă tuturor oamenilor cînd e vorba să facem ceva, să vorbim ceva sau să gîndim ceva. Chiar dacă cineva gîndeşte de unul singur ceva, îndată începe să caute în jurul lui pe altcineva căruia să-i arate şi cu care să se întărească, şi nu se lasă pînă nu-l găseşte. Tot aşa şi eu pentru acest motiv sînt bucuros să discut cu tine mai curînd decît cu oricare altul, socotind că tu vei cerceta cel mai bine şi celelalte lucruri pe care se cuvine să le cerceteze un om serios, adică cele legate de virtute. Cine altul ar putea fi acesta afară de tine, care nu te mulţumeşti numai să fii tu însuţi un om de ispravă, aşa ca alţii care deşi sînt oameni de treabă dar pe ceilalţi nu-i pot face să fie aşa? Tu însă eşti om de ispravă şi-i poţi face şi pe alţii oameni de ispravă. Şi ai atîta încredere în tine însuţi încît, în timp ce alţii îşi ascund acest meşteşug, tu te dai în vileag vestindu-l în gura mare, în faţa tuturor grecilor, numindu-te sofist şi dîndu-te drept educator şi dascăl de virtute, fiind totodată primul care cere plată pentru aceasta. Deci cum să nu-ţi cer părerea în dezbaterea acestor probleme? Cum să nu te întreb şi să nu te consult? Asta ar fi cu neputinţă.

Aşadar, acum doresc mai întîi să-ţi amintesc din nou cele ce întrebam la început în legătură cu acestea, apoi să cercetăm împreună. După cîte cred, întrebarea era aceasta: ştiinţa, chibzuinţă, curajul, dreptatea şi pietatea fiind cinci nume

diferite, se referă ele oare la un singur lucru, sau fiecăruia dintre aceste nume îi corespunde o realitate proprie avînd fiecare rostul său, fiecare din ele fiind deosebită de cealaltă? Tu însă ai spus că nu sînt nume ale unui singur lucru, ci fiecare din aceste cuvinte exprimă ceva deosebit, şi că toate acestea sînt părţi ale virtuţii, nu aşa ca părţile aurului care sînt asemănătoare unele cu altele şi cu întregul din care fac parte, ci ca părţile feţii care nu sînt asemenea nici cu întregul din care fac parte, nici unele cu altele, avînd fiecare rostul său propriu. Dacă îţi menţii aceeaşi părere ca şi atunci, spune-ne; dacă ai altă părere, explică acest lucru căci eu nu-ţi voi reproşa dacă vei spune altfel. Nu m-aş mira să-mi fi spus acestea pentru a mă pune la încercare".

— „Dar îţi spun, Socrate, zise el, că toate acestea sînt părţi ale virtuţii, şi că patru dintre ele sînt destul de asemănătoare între ele, însă curajul se deosebeşte foarte mult de toate celelalte. Vei cunoaşte că am spus adevărul, în chipul următor: într-adevăr vei găsi mulţi oameni tare nedrepţi, nepioşi, neruşinaţi şi neînvăţaţi, dar deosebit de curajoşi". — „Ia stai niţel, am zis eu; ceea ce spui merită să fie cercetat. Numeşti oare curajoşi pe cei îndrăzneţi sau pe alţii?" — „Da, zise el, şi pe aceia care înfruntă lucruri pe care cei mulţi se tem să le înfrunte". — „Dar ia spune, crezi că virtutea e ceva frumos şi pentru că e ceva frumos te-ai făcut dascăl de virtute?" — „Ba chiar e ceva foarte frumos dacă nu cumva sînt pătimaş" — „Cum, am zis eu, o parte a ei este frumoasă şi alta urîtă sau toată este frumoasă?" — „în întregime şi chiar cît se poate de frumoasă". — „Ştii oare cine sînt cei care coboară cu curaj în puţuri?" — „Da, ştiu; sînt scufundătorii". — „Oare pentru că ştiu să facă acest lucru sau din alt motiv?" — „Pentru că ştiu". — „Cine sînt cei care luptă călare cu mult curaj? Cei ce se pricep la călărie sau cei care nu se pricep?" — „Cei ce se pricep". — „Dar ca peltaşti cine luptă? Cei ce ştiu să mînuie scutul rotund sau cei care nu ştiu?" — „Cei care ştiu" — „Şi aşa mai departe, dacă vei cerceta acest lucru vei afla, zise el, că cei care ştiu sînt mai îndrăzneţi decît cei neştiutori, şi decît ei înşişi, după ce au învăţat, faţă de cum erau înainte de a fi învăţat". — „Ai văzut pe vreunii care fiind necunoscători ai acestor meşteşuguri, să fie îndrăzneţi la fiecare dintre ele?" — „Am văzut, zise el, şi încă din cale afară de îndrăzneţi". — „Oare aceşti oameni îndrăzneţi sînt

şi curajoşi?" — „Curajul ar fi atunci ceva urît, a zis el, deoarece aceştia nu sînt în toate minţile" — „Atunci, am zis eu, care zici tu că sînt curajoşi? Oare nu ai spus că cei îndrăzneţi?" ·— „Şi acum spun la fel", a zis el. — „Nu-i aşa, am zis eu, că aceia care sînt îndrăzneţi în acest chip nu par a fi curajoşi, ci par a nu fi întregi la minte. Dincolo cei mai învăţaţi erau şi cei mai îndrăzneţi; fiind cei mai îndrăzneţi nu sînt oare şi cei mai curajoşi? Şi după acest raţionament, nu ar fi oare ştiinţa tot una cu curajul?".

— „Nu reaminteşti bine, Socrate, a zis el, cele ce ţi-am spus şi ţi-am răspuns. Fiind întrebat de tine dacă cei curajoşi sînt îndrăzneţi eu am încuviinţat; dar dacă şi cei îndrăzneţi sînt curajoşi n-am fost întrebat. Căci dacă mă întrebai atunci asta, aş fi răspuns că nu toţi. Cît despre afirmaţia mea că cei curajoşi nu sînt îndrăzneţi nu ai dovedit nicăieri că nu e bună şi că am greşit făcînd-o. Apoi declari că cei care cunosc lucrurile sînt mai îndrăzneţi decît ei înşişi şi decît ceilalţi care nu le cunosc şi prin asta socoteşti curajul a fi unul şi acelaşi lucru cu ştiinţa. Mergînd mai departe în acest fel ai putea socoti că şi puterea este tot una cu ştiinţa. Căci dacă procedînd tot aşa m-ai întreba întîi dacă cei puternici sînt capabili, ţi-aş răspunde că da; apoi întrebîndu-mă dacă cei ce ştiu să lupte sînt mai capabili decît cei care nu ştiu să lupte, şi decît ei înşişi, după ce au învăţat, faţă de cum erau înainte de a fi învăţat, ţi-aş răspunde că da. Zicînd eu acestea, tu ai putea să spui, folosindu-te de aceleaşi raţionamente, că după afirmaţia mea ştiinţa este tot una cu puterea. Eu însă nici de astă dată nu afirm nicăieri că cei capabili sînt puternici, ci că cei puternici sînt capabili; căci nu e acelaşi lucru capacitatea şi puterea, ci capacitatea rezultă din ştiinţă, sau chiar din nebunie şi mînie, puterea însă rezultă din firea şi buna hrănire a corpurilor. Tot aşa şi dincolo, nu este acelaşi lucru îndrăzneala şi curajul, încît se întîmplă că cei curajoşi să fie îndrăzneţi, deşi cei îndrăzneţi nu sînt întotdeauna curajoşi, căci îndrăzneala le vine oamenilor şi datorită meşteşugului şi din mînie sau nebunie, ca şi capacitatea. Curajul însă vine din fire şi din buna hrănire a sufletelor".

— „Eşti de acord, Protagoras, am zis eu, că unii oameni trăiesc bine iar alţii rău? — „Da", a zis el. — „Ţi se pare că trăieşte bine cel care trăieşte în supărare şi necaz?"

— „Nu", a zis el. — „Dacă cineva sfîrşeşte viaţa după ce a trăit în chip plăcut, nu ţi se pare că aşa a trăit bine?"

— „Mie cel puţin aşa mi se pare", zise el. — „Deci a trăi în chip plăcut e bine, iar a trăi în chip neplăcut e rău".

— „Cu condiţia ca plăcerea să rezulte din cele bune", a zis el.— „Ce, Protagoras? Nu cumva şi tu, precum cei mulţi, numeşti unele lucruri plăcute, rele şi unele lucruri neplăcute, bune? Căci eu zic aşa: în măsura în care sînt plăcute, în aceeaşi măsură nu sînt oare şi bune, dacă din ele nu rezultă altceva? Şi apoi cele neplăcute la rîndul lor în măsura în care sînt neplăcute, nu sînt oare şi rele?"

— „Nu ştiu, Socrate, a zis el, dacă trebuie să-ţi răspund tot atît de simplu pe cît e de simplă întrebarea ta, că toate cele plăcute sînt bune şi cele neplăcute sînt rele; dar m se pare că e mai prudent din partea mea, nu numai pentru împrejurarea de acum, ci şi pentru tot restul vieţii mele, să-ţi răspund că există unele lucruri dintre cele plăcute care nu sînt bune, apoi sînt unele lucruri dintre cele neplăcute care nu sînt rele, pe cînd altele sînt, iar în al treilea rînd vin cele indiferente, care nu sînt nici bune, nici rele"

— „Nu le numeşti oare plăcute pe cele ce comportă plăcerea sau pe cele ce fac plăcere?" — „Ba da", a zis el.

— „Acelaşi lucru spun deci, întrebînd dacă nu sînt bune în măsura în care sînt plăcute sau întrebînd dacă plăcerea în sine nu este ceva bun". — „După cum spui tu, Socrate, de fiecare dată, a zis el, să cercetăm acest lucru, şi dacă cercetarea va fi temeinică şi va reieşi că ceea ce este plăcut e tot una cu binele, vom cădea de acord; dacă nu, vom mai discuta". — „Vrei cumva să conduci tu cercetarea, am zis eu, sau s-o conduc eu?" — „Se cade s-o conduci tu, a zis el, căci tu dai tonul discuţiei".

— „Dar ne vom lămuri oare în felul acesta? După cum dacă cineva cercetînd pe un om după înfăţişare, în privinţa sănătăţii sau a însuşirilor fizice, văzîndu-i faţa şi mîinile ar spune: «ia dezbracă-te şi arată-mi pieptul şi spatele ca să te văd mai bine», tot aşa şi eu doresc ceva asemănător în vederea cercetării noastre. Văzînd care este poziţia ta faţă de bine şi plăcere, după cele ce declari, simt nevoia să-ţi spun următorul lucru: «Hai Protagoras, dezvăluie-mi şi părerea ta despre cunoştinţă. Oare eşti şi tu de aceeaşi părere cu cei mai mulţi dintre oameni, sau eşti de altă părere?» Cei mulţi au această părere despre cunoştinţă, anume că nu are putere prea mare, nici nu călăuzeşte, nici nu stăpîneşte. Ei nu o cred în stare de aşa ceva,

ci, admiţînd că ea se află adesea în om, nu cunoştinţa este cea care îl stăpîneşte, ci altceva, fie mînia, fie plăcerea, fie necazul, uneori dragostea, de multe ori frica, pur şi simplu socotind cunoştinţa ca un fel de sclav la cheremul tuturor celorlalţi. Oare şi tu crezi la fel despre ea, sau crezi că e ceva frumos şi în stare să conducă pe om şi că dacă cineva ar cunoaşte binele şi răul nu s-ar mai lăsa stăpînit de nimic care l-ar îndemna să facă altceva decît i-ar porunci ştiinţa şi că buna chibzuinţă este în stare să-l ajute pe om?"

— „Şi eu cred, zise el, întocmai cum spui tu Socrate, şi totodată ar fi un lucru urît din partea oricui, dar mai vîrtos din partea mea, a nu spune că priceperea şi ştiinţa sînt cele mai de seamă dintre înfăptuirile omeneşti".

— „Frumoase sînt cuvintele tale, am spus eu, şi adevărate. Ştii însă că cei mai mulţi dintre oameni nu ne cred pe mine şi pe tine, ci susţin că mulţi cunoscînd cele bune nu vor să le facă, deşi le e cu putinţă, ci fac pe celelalte. Şi toţi aceia pe care i-am întrebat care să fie cauza acestui lucru, spun că fac ceea ce fac fiind învinşi de plăcere sau durere sau de ceva din cele pe care le-am pomenit adineauri". — „Mai sînt, cred, încă multe alte lucruri pe care le spun ei fără nici un temei", zise el. — „Hai, încearcă, împreună cu mine, să-i convingem pe oameni şi să-i învăţăm ce păţesc ei de fapt atunci cînd spun că sînt învinşi de plăceri şi că din această cauză nu fac binele, deşi îl cunosc. Probabil că dacă noi le-am spune: «Nu aveţi dreptate, oameni buni, ci vă înşelaţi», ei ne-ar întreba: «Dar Protagoras şi Socrate, dacă ceea ce ni se întîmplă nouă nu se cheamă a fi învins de plăcere atunci despre ce este vorba şi cum numiţi voi faptul? Spuneţi-ne şi nouă»".

— „Dar ce, Socrate, oare noi sîntem obligaţi să cercetăm părerea celor mulţi, care vorbesc aşa cum îi taie capul?" — „Cred că acest lucru, am zis eu, ne prinde bine la cercetarea noastră asupra curajului şi asupra rostului celorlalte părţi ale virtuţii. Dacă eşti de părere să ne menţinem la cele stabilite adineauri, adică eu să conduc aşa cum cred că s-ar putea lămuri lucrurile cel mai bine, urmează-mă; dacă nu vrei şi dacă nu îţi face plăcere, renunţ". — „Ba nu, a spus el, ai dreptate; continuă aşa cum ai început".

— „Dacă, am zis eu, ne-ar întreba din nou: «Cum numiţi voi ceea ce noi numim a fi învins de plăceri?», eu unul le-aş

răspunde aşa: «Ascultaţi! Eu şi cu Protagoras vom încerca să vă arătăm. Ce altceva, oameni buni, spuneţi că vi se întîmplă în aceste împrejurări decît că adesea sînteţi stăpîniţi de pildă de mîncări, de băuturi sau de porniri afrodisiace, ele fiindu-vă plăcute, dar cunoscînd că ele sînt rele, le daţi totuşi curs?» Ei ar aproba." — „Oare nu i-am întreba iarăşi, eu şi cu tine : «In ce fel ziceţi că sînt rele? Oare pentru că procură o plăcere de moment şi fiecare dintre ele este plăcută, sau pentru că mai tîrziu provoacă boli şi sărăcie şi altele asemenea? Sau chiar dacă nu provoacă ulterior nimic din acestea, ci fac numai plăcere, totuşi vă par rele, oricare şi oricum ar fi chipul în care te fac să te bucuri?» E de crezut oare Protagoras că ei ne-ar răspunde altceva decît că sînt rele nu pentru plăcerea pe care o provoacă pe moment, ci pentru consecinţele de mai tîrziu, adică bolile şi celelalte?" — „Eu unul, a zis Protagoras, cred că cei mulţi aşa ar răspunde". — „Dar producînd boli, oare nu provoacă şi dureri, şi provocînd sărăcie nu provoacă oare deopotrivă şi necazuri? Ei ar încuviinţa, după cîte cred eu". — Protagoras fu de acord. — „Atunci nu credeţi şi voi, oameni buni, aşa cum spunem, eu şi Protagoras, că acestea sînt rele din nici o altă pricină, decît din aceea că duc la necazuri şi că ne lipsesc de alte plăceri? Ar încuviinţa ei oare?" — Amîndoi am fost de părere că da. — „Dar dacă i-am întreba invers: «Oameni buni, cînd ziceţi că cele bune sînt neplăcute, oare nu vă referiţi la unele ca acestea cum sînt de pildă exerciţiile de gimnastică, îndatoririle militare sau îngrijirile medicale ce comportă arderi, tăieri şi leacuri amare, zicînd că acestea sînt bune deşi sînt neplăcute?» Ar încuviinţa ei oare?" — Ni s-a părut că da. — „Oare nu le consideraţi pe acestea lucruri bune, pentru faptul că deşi pe moment pricinuiesc supărări extreme şi dureri, au mai tîrziu ca rezultat sănătatea şi bunăstarea trupurilor şi salvarea cetăţilor şi putere asupra celorlalţi şi bogăţie? Eu unul cred că ei ar aproba". — Şi el a fost de aceeaşi părere. — „Dar sînt ele bune din altă pricină decît din aceea că aduc în cele din urmă plăceri şi scăparea de necazuri şi îndepărtarea lor? Sau puteţi invoca vreun alt motiv pe temeiul căruia să le numiţi pe acestea bune, în afară de plăcere şi durere? Ar spune nu, după cîte cred eu". — „Şi eu cred la fel", a zis Protagoras. — „Deci nu-i aşa că urmăriţi plăcerea, ca fiind ceva bun, iar de durere fugiţi, ca fiind ceva rău?" — Amîndoi am fost de acord. — „Vasăzică socotiţi că răul este

durerea şi binele este plăcerea, apoi chiar despre desfătare însăşi ziceţi că e un rău atunci cînd ne lipseşte de plăceri mai mari decît cele pe care ni le oferă ea însăşi sau cînd ne pricinuieşte necazuri mai mari decît plăcerile pe care le conţine în ea însăşi? Căci dacă aţi avea un alt motiv pe temeiul căruia să consideraţi plăcerea ceva rău, ne-aţi spune şi nouă; dar nu veţi avea". — „Nici eu nu cred", a spus Protagoras. — „Dar în ceea ce priveşte durerea lucrurile nu stau oare în acelaşi fel? Nu ziceţi că durerea este ceva hun atunci cînd ne scapă de dureri mai mari decît cele pe care le conţine ea sau cînd ne procură plăceri mai mari decît durerea? Căci dacă ţineţi seama de alt motiv cînd consideraţi durerea ceva bun, în afară de cel pe care îl spun eu, ne puteţi spune şi nouă. Dar nu veţi avea ce ne spune". — „Ai dreptate Socrate", a zis Protagoras. — „Dacă m-aţi întreba iarăşi, oameni buni: «pentru ce stărui atît de mult asupra acestui lucru şi revii de atîtea ori?», aş spune: Vă cer iertare, dar în primul rînd nu este uşor de arătat ce înţelegeţi voi prin a fi învins de plăceri. Apoi de asta depind toate demonstraţiile. Dar încă vă mai puteţi retrage şi acum consimţămîntul dacă puteţi arăta cumva că binele e altceva decît plăcerea iar răul altceva decît durerea sau vă e de ajuns să trăiţi toată viaţa în chip plăcut şi fără durere? Dacă vă ajunge şi nu puteţi spune despre ceva că e bun sau rău dacă nu duce la ceva bun sau ceva rău, ascultaţi cele ce urmează. Vreau să spun că dacă aşa stau lucrurile, devine ridicol a zice că adesea omul cunoscînd că cele rele sînt rele totuşi le săvîrşeşte, mînat şi buimăcit de plăceri, deşi ar putea să nu le facă; sau a zice că deşi omul cunoaşte cele bune totuşi nu vrea să le facă din pricina plăcerilor de moment care îl învinge. Ar reieşi însă cu toată limpezimea că aceste afirmaţii sînt ridicole dacă în loc să ne folosim de mai multe nume, adică de plăcere şi durere, sau de bine şi de rău, de vreme ce ele au părut a fi numai două, ne vom folosi rînd pe rînd pentru a le denumi doar de două cuvinte, mai întîi de bine şi rău, apoi de plăcere şi durere. Admiţînd acest lucru să spunem acum că omul cunoscînd cele rele, ca fiind rele, totuşi le săvîrşeşte. Dacă însă cineva ne va întreba: «de ce?», vom zice: «pentru că e învins»;

el ne va întreba atunci: «de cine?»; noi nu vom avea voie să zicem: «de către plăcere», căci acum nu se mai cheamă plăcere, ci bine; îi vom răspunde atunci şi vom zice că este învins; «de

către cine?», va întreba el. «Pe Zeus, de către bine», vom zice. Atunci dacă interlocutorul nostru se va întîmpla să fie un om nestăpînit va izbucni în rîs şi va zice: «Dar ridicolă afirmaţie mai faceţi, spunînd că cineva săvîrşeşte cele rele, ştiind că sînt rele, deşi n-ar trebui să le facă, învins fiind de cele bune. Oare cele buhe, va zice el, nu merită să învingă în noi pe cele rele, sau merită?» E limpede că răspunsul nostru va fi că merită; altminteri nu ar săvîrşi nici o greşeală cel despre care spunem că este învins de plăceri. «Dar de ce sînt nevrednice cele bune să învingă pe cele rele sau cele rele pe cele bune?», va zice poate interlocutorul nostru. «Oare prin altceva decît prin aceea că uneori ele sînt mai mari, alteori sînt mai mici sau uneori sînt mai multe iar alteori mai puţine?» Nu vom avea de spus altceva decît aceasta. «Atunci e limpede, va spune el, că prin a fi învins înţelegeţi următorul lucru: a alege unele rele mai mari în locul unor bunuri mai mici». Deci asta am lămurit-o.

Dar să luăm acum din nou numele de „plăcut" şi „neplăcut" pentru aceleaşi lucruri şi să spunem că omul săvîrşeşte cele neplăcute — adineauri ziceam cele rele —, ştiind că sînt neplăcute, învins fiind de cele plăcute, care de bună seamă că nu sînt demne să învingă. Dar ce altă vrednicie are plăcerea faţă de neplăcere, decît diferenţa în plus sau în minus dintre ele? Asta înseamnă că ele pot fi mai mari sau mai mici una faţă de alta, mai multe sau mai puţine şi mai intense sau mai puţin intense. Dacă însă cineva ar spune: «Dar Socrate, plăcerea de moment diferă mult atît de plăcerea cît şi de neplăcerea de mai tîrziu». Prin ce altceva, aş întreba eu, dacă nu prin plăcere sau neplăcere? Căci prin altceva nu e cu putinţă. Ci întocmai ca un om care se pricepea bine la cîntărit, punînd în balanţă pe cele bune şi pe cele rele, precum şi pe «îndată» şi pe «mai tîrziu», spune care atîrnă mai mult. Dacă de pildă o să compari pe cele plăcute cu cele plăcute vei alege întotdeauna pe cele mai mari şi mai multe; dacă vei compara pe cele neplăcute cu cele neplăcute vei alege pe cele mai mici şi mai puţine; dacă vei compara pe cele plăcute cu cele neplăcute, în cazul cînd cele neplăcute sînt întrecute de cele plăcute, fie că cele apropiate sînt întrecute de cele îndepărtate, fie că cele îndepărtate sînt întrecute de cele apropiate, vei găsi că trebuie săvîrşită fapta în care sînt întrunite aceste condiţii. Dar dacă cele plăcute sînt întrecute de cele neplăcute, fapta nu trebuie săvîrşită. Oare stau

lucrurile altcumva, aş întreba eu, oameni buni? Sînt sigur că nu ar putea spune altfel". — A fost şi el de aceeaşi părere.

— „Dacă aşa stau lucrurile, voi zice, răspundeţi-mi la următoarea întrebare. Nu-i aşa că aceleaşi lucruri de aproape vi se par mai mari la vedere şi de departe mai mici? sau nu?" — Oamenii vor răspunde că da. — „Şi grosimile şi mulţimile nu tot la fel? Sau aceleaşi voci, nu vă par oare de aproape mai tari, iar de departe mai slabe?" Ei ar răspunde că da. — „Prin urmare dacă fericirea ar consta pentru noi în a alege şi a face lucrurile de proporţii mai mari şi în a fugi de cele mici şi a nu le face, ce soluţie de viaţă ni s-ar părea potrivită? Oare tehnica măsurătorii sau efectul aparenţei? Dar aceasta din urmă nu ne rătăceşte oare, făcîndu-ne să oscilăm de multe ori într-o parte şi alta şi să ne căim atît pentru faptele noastre cît şi pentru alegerile noastre mari şi mici, pe cînd tehnica măsurătorii n-ar spulbera oare această închipuire şi, lămurind adevărul, n-ar aduce linişte sufletului, făcîndu-l să poposească la adevăr şi n-ar fi ea o cale pentru salvarea vieţii?" — „S-ar învoi oare oamenii noştri că tehnica măsurătorii ne-ar salva în raport cu acestea sau ar zice că alta?" — „Tehnica măsurătorii", încuviinţă el. — „Dar dacă salvarea vieţii ar consta în alegerea numărului par sau impar, adică dacă ar trebui să alegi bine cînd pe unul mai mare, cînd pe unul mai mic, fie în raport cu el însuşi, fie unul în raport cu altul, indiferent că ar fi apropiat sau că ar fi îndepărtat, care ar fi calea salvării vieţii? Nu-i aşa că ştiinţa? Şi oare nu aceea a măsurătorii exacte, de vreme ce ea are ca obiect prisosul şi lipsa? Dar de vreme ce e vorba de par şi impar, această ştiinţă ar putea fi ea alta decît aritmetica? Ar fi oare de acord cu noi, oamenii, sau nu?" — Şi lui Protagoras i s-a părut că ei ar fi de acord. — „Ei bine, oameni buni, întrucît a reieşit că pentru noi salvarea vieţii constă în a face o alegere justă între plăcere şi neplăcere, între «ceea ce e mai mult» şi «ceea ce e mai puţin», între «ceea ce e mai mare» şi «ceea ce e mai mic», între «ceea ce e mai apropiat» şi «ceea ce e mai îndepărtat», oare nu avem noi de-a face cu un fel de măsurătoare, fiind vorba de a constata prisosul sau lipsa sau egalitatea unora faţă de celelalte?" — „Neapărat". — „De vreme ce avem de-a face cu o măsurătoare, desigur că e vorba şi de o tehnică şi de o ştiinţă". — „Vor fi de acord". — „Despre ce fel de tehnică şi ce fel de ştiinţă este vorba, vom cerceta pe urmă; faptul că este o ştiinţă e de ajuns pentru

demonstraţia pe care o aveam de făcut eu şi Protagoras, în legătură cu cele ce ne-aţi întrebat.

Puneaţi însă o întrebare, dacă vă mai amintiţi, în momentul cînd noi eram de acord unul cu altul, spunînd că nimic nu e mai tare decît ştiinţa, ci ea învinge atunci cînd există atît plăcerea cît şi toate celelalte; voi ziceaţi că plăcerea învinge adesea chiar şi pe omul ştiutor; dar deoarece nu am fost de acord cu voi, ne-aţi întrebat după aceasta: «Protagoras şi Socrate, dacă acest lucru nu înseamnă a fi învins de plăcere, atunci despre ce este vorba şi ce spuneţi voi că este? Spuneţi-ne şi nouă». Ei bine dacă v-am fi spus atunci că este vorba de neştiinţă, aţi fi rîs de noi; acum însă dacă aţi rîde de noi, aţi rîde şi de voi înşivă, căci aţi recunoscut şi voi că cei ce greşesc, greşesc din lipsa de ştiinţă în ceea ce priveşte alegerea celor plăcute şi a celor neplăcute, adică a binelui şi a răului; şi nu numai din lipsa ştiinţei, ci şi din lipsa a ceea ce aţi recunoscut mai înainte a fi tehnica măsurătorii; ori fapta greşită, ştiţi şi voi desigur că se săvîrşeşte fără ştiinţă, adică din neştiinţă; încît a fi învins de plăcere este cea mai mare neştiinţă; tocmai pe aceasta spune că o vindecă Protagoras acesta ca şi Prodicos şi Hippias. Voi însă din cauză că o socotiţi a fi altceva decît neştiinţă nici voi înşivă nu vă duceţi, nici pe copiii voştri nu-i trimiteţi la cei care pot preda acestea, adică la sofişti, crezînd că nu se pot învăţa; dar cruţîndu-vă banii şi nedîndu-i acestora, faceţi rău şi pe plan public şi pe plan particular.

Iată ce am fi răspuns celor mulţi. Dar vă întreb împreună cu Protagoras, pe voi Hippias şi Prodicos, — căci argumentaţia trebuie să fie şi a voastră —, vi se pare că am dreptate sau că greşesc?" — Tuturor le-a părut că aveam dreptate cu prisosinţă în cele ce spusesem. — „Aşadar sînteţi de acord că plăcerea este bună, iar neplăcerea este rea. Fac apel la dibăcia lui Prodicos, de a distinge cuvintele; spune cum vrei «plăcut» sau «încîntător» sau «delicios» sau oricum îţi face plăcere să numeşti acestea, prea bunule Prodicos, numai răspunde-mi la întrebare". — Prodicos, zîmbind, a încuviinţat, la fel şi ceilalţi. — „Dar ce înseamnă asta, oameni buni?, am zis eu. Toate faptele care ţintesc la o viaţă plăcută şi fără durere nu sînt oare frumoase şi folositoare? Şi fapta frumoasă nu este bună şi folositoare?" Li se păru că da. — „Deci dacă ceea ce este plăcut este bun, nimeni, ştiind sau crezînd că există alte lucruri mai

bune, decît cele pe care le face, şi care îi stau în putinţă, nu le va mai face pe cele dintîi, putîndu-le face pe cele mai bune. Iar a fi învins nu înseamnă altceva decît neştiinţă, în timp ce a fi mai tare nu c altceva decît ştiinţă". — Toţi au încuviinţat. — „Dar ce? Numiţi aşadar neştiinţă, a avea o părere greşită şi a greşi în ceea ce priveşte lucrurile importante?" — Au aprobat cu toţii şi acest lucru. — „Prin urmare se poate spune că nimeni nu recurge cu dinadinsul la cele rele sau la cele ce i se par rele, pe cît se pare acest lucru nici nu este în firea omului, anume să săvîrşească acele lucruri pe care le socoteşte rele în locul celor bune. Şi atunci cînd e silit să aleagă între două lucruri rele, nimeni nu va alege pe cel mai mare, avînd putinţa să-l aleagă pe cel mai mic". — Toţi au fost de acord asupra acestor lucruri. — „Dar, am zis eu, ce înţelegeţi prin frică şi teamă? Oare ceea ce înţeleg şi eu? Mă adresez ţie, Prodicos. Eu înţeleg prin asta un fel de aşteptare la ceva rău, fie că o numiţi frică, fie că o numiţi teamă". — Protagoras şi Hippias erau de părere că frica şi teama înseamnă acest lucru; lui Prodicos i se părea că acest lucru înseamnă teamă nu frică. — „Dar nu are nici o însemnătate, Prodicos, am zis eu, ci iată despre ce e vorba. Dacă cele de mai-nainte sînt adevărate, care dintre oameni va dori oare să întîmpine acele lucruri de care se teme, avînd putinţa să le întîmpine pe cele de care nu se teme? După cele convenite, nu este oare aceasta cu neputinţă? Am convenit că cele de care te temi le socoteşti a fi rele; ori nimeni nu caută să aleagă înadins acele lucruri pe care le socoteşte rele". — Toţi au încuviinţat şi acestea.

— „Aşa stînd lucrurile, o, Prodicos şi Hippias, am zis eu, rămîne să ne dea seamă Protagoras acesta de cele ce spunea la început, ca răspuns la întrebările despre natura virtuţii; dar nu de cele ce a spus la început de tot; căci atunci a zis că părţile virtuţii fiind în număr de cinci, nici una nu este ca cealaltă, fiecare avînd rostul său propriu. Nu la acestea mă refer, ci la cele de mai tîrziu. într-adevăr, mai tîrziu a zis că patru dintre ele sînt destul de asemănătoare unele cu altele, una însă diferă de ele foarte mult, anume curajul, dîndu-mi pentru acesta următoarea probă: «Vei găsi, Socrate, oameni care sînt foarte neevlavioşi, foarte nedrepţi, foarte neruşinaţi şi foarte neînvăţaţi, dar care sînt foarte curajoşi; prin aceasta vei cunoaşte că e o diferenţă considerabilă între curaj şi celelalte

părţi ale virtuţii». Chiar atunci, pe loc, m-am mirat foarte mult de acest răspuns, dar mă mir şi mai mult acum după ce am discutat acestea cu voi. întrebam aşadar acest lucru, anume dacă îi numeşte pe cei curajoşi îndrăzneţi, iar el a răspuns: «Şi cutezători». îţi aminteşti, am zis eu, Protagoras, că aşa ai spus?". — încuviinţă. — „Ei bine, am zis eu, spune-ne la ce lucruri se-ncumetă cei curajoşi? Oare la acelea la care se încumetă şi cei laşi?" — A răspuns că nu. — „Atunci la altele". — „Da", a zis el. — „Oare cei laşi se-ncumetă la lucruri lipsite de primejdie iar cei curajoşi la cele primejdioase?" — „Cel puţin aşa se spune, de către oameni, Socrate". — „Ai dreptate, am zis eu, dar nu te întreb asta, ci tu la ce zici că se-ncumetă cei curajoşi? Oare se-ncumetă ei la cele ce cred că sînt periculoase, sau la cele ce cred că nu sînt?" — „Dar acest lucru, a zis el, s-a dovedit prin cele spuse de către tine adineauri ca fiind imposibil". — „Ai dreptate şi aici, am zis eu; căci dacă demonstraţia a fost bună, nimeni nu se-ncumetă la lucruri pe care le socoteşte primejdioase, deoarece s-a stabilit că a se lăsa biruit înseamnă neştiinţă".

— Fu de acord. — ,,De fapt, toţi, atît cei laşi cît şi cei curajoşi, se încumetă la acele lucruri care le par de cutezat şi în acest chip şi cei laşi şi cei curajoşi se încumetă la aceleaşi lucruri".

— „Totuşi sînt cu totul contrarii, Socrate, a zis el, cele la care se încumetă cei laşi şi cele la care se încumetă cei curajoşi. Unii vor să meargă îndată la război, ceilalţi nu vor". — „Oare a merge la război, zisei eu, este un lucru frumos sau urît?" — „Frumos", a zis el. — „Prin urmare am stabilit mai înainte că dacă e un lucru frumos este şi bun; căci am fost de acord că faptele frumoase sînt şi bune". — „Ai dreptate, şi eu sînt mereu de această părere". — „Bine, am zis eu. Dar care zici că sînt aceia care nu vor să meargă la război, acesta fiind un lucru frumos şi bun?" — „Cei laşi", a zis el. — „Dar de vreme ce este un lucru frumos şi bun, nu-i aşa că e şi plăcut?"

— „Asupra acestui lucru căzusem de acord", a zis el.

— „Oare cu bună ştiinţă nu vor cei laşi să caute ceea ce e mai frumos, mai bun şi mai plăcut?" — „Dar dacă admitem acest lucru stricăm înţelegerea de mai-nainte", a zis el.

— „Dar cel curajos? Nu se încumetă el oare la ceea ce e mai frumos, mai bun şi mai plăcut?" — „N-avem încotro, zise el;

trebuie s-o admitem". — „Prin urmare, nu-i aşa că cei curajoşi nu se tem în mod ruşinos, atunci cînd se tem, nici nu sînt cutezători în mod ruşinos, atunci cînd sînt cutezători?" — „Adevărat", zise el. — „Dacă chipul în care o fac nu e urît, nu-i aşa că e frumos?" — „Desigur", a zis el. — „Iar dacă e frumos, este şi bun?" — „Aşa e", a zis el. — „Cei laşi, ca şi cei temerari şi cei care nu sînt în toate minţile, nu se tem ei oare în chip ruşinos şi nu sînt încrezători tot în chip urît?" — Încuviinţă şi el. — „Deci cutezanţa lor urîtă şi teama lor ruşinoasă să aibă oare altă cauză decît neştiinţa şi neînvăţarea?" — „întocmai aşa cum spui", zise el. — „Oare acel lucru prin care cei laşi sînt laşi, îl numeşti curaj sau laşitate?" — „Eu unul îl numesc laşitate", a zis el. — „Dar nu a reieşit că cei laşi sînt laşi din cauză că nu cunosc cele primejdioase?" — „Chiar aşa", a zis el. — „Deci sînt laşi din cauza acestei neştiinţe?" — încuviinţă. — „Dar acel lucru prin care ei sînt laşi, nu a fost recunoscut de către tine ca fiind laşitatea?"

— Aprobă. — „Deci laşitatea nu ar fi oare necunoaşterea celor primejdioase şi a celor neprimejdioase?" — Dădu din cap în semn de aprobare. — „Dar curajul, am zis eu, este contrariul laşităţii". — Spuse că da. — „Atunci cunoaşterea celor primejdioase şi a celor neprimejdioase nu este contrară necunoaşterii acestora?" — încuviinţă şi aici dînd din cap. — „Necunoaşterea acestora este laşitatea?"

— încuviinţă tare cu greu aceasta, dînd din cap. — „Deci cunoştinţa celor primejdioase şi a celor neprimejdioase este curajul, care este contrar necunoaşterii lor?"

Acest lucru nu a mai vrut să-l încuviinţeze nici măcar printr-un semn din cap şi tăcut. Iar eu am zis: „Ce, Protagoras, nici nu aprobi, nici nu dezaprobi cele ce te întreb?"

— „Trage concluziile tu însuţi". — „Bine", zisei eu. „Un singur lucru vreau să te mai întreb: dacă mai crezi ca la început că există unii oameni foarte neînvăţaţi dar cu toate astea foarte curajoşi". — „îmi faci impresia Socrate, zise el, că arzi de nerăbdare să ieşi biruitor, obligîndu-mă să răspund; ei bine, îţi fac pe plac spunînd că, după cele admise, mi se pare cu neputinţă".

— „Dar nu te întreb pentru alt motiv, decît din dorinţa de a vedea cum stau lucrurile în ceea ce priveşte virtutea şi ce este această virtute. Căci sînt sigur că dacă am lămuri acestea s-ar

lămuri implicit şi acel lucru despre care şi eu şi tu am vorbit atît de mult, eu zicînd că virtutea nu se poate învăţa, tu zicînd că se poate învăţa. Iar încheierea discuţiei la care am ajuns adineauri parcă ar avea chipul unui om care mustră şi rîde şi care dacă ar lua cuvîntul ar spune: «Ciudaţi oameni mai sînteţi, Socrate şi Protagoras; căci tu, spunînd mai înainte că virtutea nu se poate învăţa, acum te nevoieşti pentru nişte lucruri care sînt împotriva ta, încercînd să demonstrezi că toate lucrurile se reduc la ştiinţă, atît dreptatea cît şi chibzuinţă şi curajul; în acest chip ar reieşi cu prisosinţă că virtutea poate fi învăţată. Dacă virtutea ar fi altceva decît ştiinţă, după cum încearcă să spună Protagoras, cu siguranţă nu ar putea fi învăţată. Acum însă dacă va rezulta cu totul că e o ştiinţă, aşa cum te sileşti să arăţi tu, Socrate, va fi lucru de mirare să nu poată fi învăţată. Protagoras însă, care la început presupunea că poate fi învăţată, acum pare asemenea unuia care se sileşte să demonstreze contrariul, fiind dispus să spună că e orice altceva afară de ştiinţă, şi astfel nu ar mai putea fi deloc învăţată». Eu însă, Protagoras, văzînd această grozavă răsturnare a lucrurilor, doresc din tot sufletul ca ele să se lămurească şi aş vroi, după ce am avut această discuţie, revenind, să definim ce este virtutea şi să cercetăm din nou în funcţie de aceasta dacă se poate învăţa sau nu, pentru ca nu cumva Epimeteu acela să ne amăgească în cursul cercetării, păcălindu-ne iarăşi aşa cum a făcut cînd ne-a neglijat la împărţeala darurilor, după cum spui tu. De fapt şi în mit mi-a plăcut Prometeu mai mult decît Epimeteu. Luînd deci şi eu pildă de la el şi îngrijindu-mă46 de viaţa mea, în întregul ei, studiez toate acestea şi dacă tu ai vrea, aşa cum spuneam şi la început, mi-ar face mare plăcere să le cercetez împreună cu tine".

Iar Protagoras a zis: „Laud rîvna ta, Socrate, şi felul tău de a duce discuţia. Căci dacă nici în alte privinţe nu mă socotesc a fi un om rău, în ce priveşte invidia sînt dintre oameni cel mai puţin atins de ea, de vreme ce şi despre tine am spus multora că dintre toţi cîţi am întîlnit te admir cel mai mult, iar dintre cei de-o scamă cu tine, te admir chiar din cale afară de mult. Şi mărturisesc că nu m-aş mira dacă ai ajunge printre oamenii cei mai străluciţi în ceea ce priveşte ştiinţa. Dar despre acestea vom discuta din nou, oricînd vrei; acum însă e timpul să mă ocup de altceva". — Iar eu am zis: „Să facem aşa cum crezi tu de cuviinţă. De fapt şi eu trebuie să mă duc undeva aşa cum

spusesem la început; am rămas doar ca să-i fac pe plac prea bunului Callias".

După acest schimb de cuvinte, ne-am despărţit.

NOTE

1 De la endeiknymi = a arăta, a denunţa. într-adevăr, dialogul este o denunţare publică a rolului social şi moral al sofisticii.

2 Viitorul om politic, care se va ilustra în timpul războiului peloponeziac prin fapte de arme şi printr-o viaţă aventuroasă, este acum, în momentul dialogului, un adolescent abia trecut de vîrsta pubertăţii.

3 Tatăl lui Alcibiade, căzut la 447 î.e.n. în lupta de la Coroneea, lăsîndu-l pe acesta şi pe fratele său Clinias sub tutela lui Pericle.

4 Celebru sofist şi personaj central al dialogului (c. 485—417/16 î.e.n). Prieten cu Pericle, primeşte de la acesta în 444/43 î.e.n. misiunea de a fonda şi organiza colonia atenianã de la Thurii. Revenind la Atena după cîtva timp, i se intentează proces de impietate şi e silit să plece din nou; la începutul călătoriei îşi găseşte moartea.

5 Diodor (XII, 43) şi Athenaios (V, 217 a) menţionează pe un oarecare Apollodor, arhonte în anul 430/29 î.e.n.; nu este exclus ca acesta să fie tatăl tinerilor. Ei reprezintă tineretul aristocrat care dă năvală în jurul sofiştilor.

6 Sub acest nume existau în Attica două deme: unul situat lîngă Maraton, iar altul lîngă Eleutherai, la graniţa beoţiană.

7 Protagoras a fost la Atena în mai multe rînduri, totalizînd un timp destul de îndelungat. Precedenta şedere la care se face aluzie aici pare să fi fost înainte de 444/43 î.e.n. (cf. nota 4). Actuala vizită, cînd e presupus a fi avut loc şi dialogul, pare să fi avut loc pe la 432 î.e.n.

8 Născut probabil pe la 455 î.e.n., cumnat cu Alcibiade care ţinea pe sora acestuia Chiparete. Avea o avere considerabilă de la tatăl său, însă a cheltuit-o prin dărnicia faţă de prietenii săi.

9 Celebrul medic din antichitate, sub numele căruia ni s-a transmis aproape toată literatura medicală a sec. V—IV î.e.n., a trăit probabil între 460 -370 î.e.n.

10 Originar de fapt din Sicyon, dar şi-a dobîndit cetăţenia

argiană executînd (432 î.e.n.) o statuie a Athenei pentru templul din Argos al zeiţei. De asemenea autor al celebrelor statui Diadumenos şi Doryphoros (Apollo şi Ahile) care au devenit ulterior prototipuri ale genului, în cartea sa Canon trata despre proporţii sub forma unor explicaţii la opera sa Doryphoros.

11 Cel mai renumit sculptor al antichităţii (sec. V î.e.n.). Dintre lucrările lui, cele mai lăudate erau grupul monumental în bronz ridicat de atenieni (înainte de 479 î.e.n.) la Delfi, în cinstea victoriei de la Maraton; Atena Promachos (din aceeaşi perioadă) situată pe Acropole; Atena Areia (după 479 î.e.n.) de la Plateea; Atena Lemnia (pe la 450 î.e.n.) de pe Acropole; Zeus olimpian (pe la 448 î.e.n.); Atena Parthenos (pe la 438 î.e.n.).

12 Aici cuvîntul grec sophistes este pus în legătură cu verbul epistamai (— a şti, a cunoaşte). în realitate el derivă de la sophos (= iscusit, priceput, dibaci). Avem de a face cu o etimologie de genul celor întîlnite în dialogul Cratylos.

13 Sofist contemporan cu Socrate. Celebru pentru memoria sa şi multiplele sale preocupări (fizică, matematică, gramatică, studii istorice).

14 Sofist renumit în special pentru preocupările sale gramaticale, despre care ni se dă o imagine chiar în acest dialog.

15 Prima soţie a lui Pericle fusese căsătorită cu Hipponicos. Pericle avea de la ea doi fii: Paralos şi Xantippos, căzuţi în 430 î.e.n. Precum se vede aceştia erau în relaţii bune cu fratele lor vitreg Callias.

16 Văr cu Critias şi unchi al lui Platon, a cărui mamă, Perictione, era de asemenea fiică a lui Glaucon. împreună cu Critias a jucat un rol în evenimentele de la sfîrşitul războiului peloponeziac, fiind unul din cei 10 guvernatori ai Pireului din 404 î.e.n. A murit în anul următor in luptele de la Munichia.

17 I se cunoaşte doar familia.

18 Nu mai e cunoscut prin alte izvoare.

19 Figură legendară de origine tracă. Poet, cîntăreţ, profet, teolog, de numele lui se leagă un cult şi o literatură cunoscută sub numele de orfism. Mai cunoscută este legenda despre coborîrea lui în infern pentru a o redobîndi pe iubita sa Euridice.

20 Expresii din Odiseea, XI, 583 şi 601 din pasajul care-l prezintă pe Ulise in infern (cf. Nota noastră introductivă, p. 420 asupra sensului ironic al exprimării).

21 Medic întocmai ca şi tatăl său, prieten cu Phaidros alături de care apare şi în Banchet, (cf. Xenofon, Memorab., III, 13, 2).

22 Fiul lui Pythocles, personaj titular al unui alt dialog.

23 Apare şi în Gorgias, 487 c. A participat la guvernarea celor 400.

24 Se pare că e vorba de o aluzie la aviditatea lui Prodicos.

25 Apare şi în Banchet tot alături de Agathon.

26 Cartier al Atenei locuit în special de olari (Cerameis).

27 Poetul tragic de mai tîrziu. Avea să-şi dobîndească celebritatea în mare măsură şi datorită frumuseţii şi eleganţei sale. Prima sa victorie ca autor dramatic se situează în 417 î.e.n.

28 Primul este necunoscut. Al doilea a fost acuzat de trădare după lupta de la Aigospotamoi. (Xenofon, Hei., 2, I, 32, Lys., XIV, 38).

29 Tatăl său fiind frate cu Glaucon, Critias îi vine unchi lui Platon. Discipol al lui Socrate, a jucat ulterior un rol politic de prim plan în scurta guvernare a celor 30 de tirani. Aristocrat, om politic, el a fost şi literat şi un prieten al sofiştilor; a scris tragedii şi elegii. în acelaşi timp a fost şi ţinta unor atacuri din partea poeţilor comici (Eupolis, în piesa sa Colakes).

30 Unul din marii poeţi lirici ai Greciei antice. A trăit între 556—468 î.e.n. A trecut pe la Atena, pe la curtea dinaştilor tesalieni, apoi în Sicilia. Un poem al său va fi analizat mai departe în dialog.

31 Figură legendară a poeziei greceşti, care apare alături de Orfeu, în diferite raporturi cu acesta (elev, prieten, contemporan). Cineva l-a definit ca „un fel de Orfeu atic". (M a a s, Orfeus, p. 138).

32 Sau Zeuxis, originar din Heraclea (sudul Italiei). Pictor celebru din antichitate (sec. V—IV î.e.n.). Era apreciat în special pentru lucrarea sa „Familia de centauri", prima idilă în pictura monumentală, pentru „Hercule sugrumînd şarpele" şi pentru „Helena" pictată la templul Herei din Crotona. I se recunoştea măiestria în mînuirea umbrelor şi a luminilor (luminum umbrarumque ratio, Quint., Iust. or. 12, 10, 4).

33 Orthagoras din Teba, se spunea că a fost dascălul de flaut al lui Epaminondas (Aristoxenos, ap. Athenaios, 184 d).

34 Poliţia ateniană era alcătuită din traci înarmaţi cu arcuri.

35 Dregători atenieni care aveau misiunea de a prezida adunările publice; ei îndeplineau această misiune prin rotaţie.

36 Cf. nota 3.

37 Fratele lui Pericle.

38 Simboluri ale focului şi inteligenţei, inventatori, protectori şi practicanţi ai meşteşugurilor, cele două zeităţi erau adesea asociate în imaginaţia anticilor.

39 Aici, într-o ipostază inedită şi destul de surprinzătoare faţă de aceea mai cunoscută, prin care s-a impus ca mesager al zeilor, şi căreia se adaugă calitatea de distribuitor de bunuri morale şi, am zice, sociale. Ipostază eminamente pozitivă care se leagă poate de semnificaţia primitivă a zeului, ca protector al turmelor şi păstorilor, dătător al bogăţiei.

40 Poet comic din perioada veche a comediei. Aici se face probabil aluzie la piesa lui Sălbaticii, reprezentată în 420 î.e.n. Este desigur un anacronism.

41 Nume devenite simboluri pentru ticăloşie fără seamăn.

42 Probabil al doilea dinast (după 520 î.e.n.) cu acest nume din familia Scopazilor, puternici în sudul Tesaliei şi rivali cu Aleuazii din nord. La curtea lor a stat un timp şi Simonide.

43 Unul din cei 7 înţelepţi ai antichităţii (v. mai departe în text şi nota n. 45) şi interlocutorul presupus al lui Simonide.

44 Speculaţie capţioasă de tip sofistic pe semnificaţia cuvîntului grec halepon (greu) şi eventualele lui semnificaţii dialectale.

45 Avem aici cea mai veche enumerare a celor 7 înţelepţi; enumerările ulterioare menţionează şi alte nume. Li se atribuiau o serie de sentenţe care exprimau îndeosebi o înţelepciune practică.

46 Joc de cuvinte pe semnificaţia numelui lui Prometeu, care vine de la verbul prometheomai, care înseamnă a se îngriji.